

Inghang Witjaksana Inghang Sinoehoen Kangdjeng Soesoehoenan Pakoeboewana X ing Soerakarta.

HET 40-JARIG REGEERINGSJUBILEUM VAN S. D. I. W. I. S. K. SOESOEOHOENAN PAKOEBOEWANA X.

Donderdag-Wagé, den 12den Pasa van het Javaansche jaar Djé 1822, d.i. Donderdag den 30sten Maart 1893 heeft Sampéjan Dalem Ingkang Witjaksana Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Soesoehoenan Pakoeboewana Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama X de regeering over het rijk Soerakarta aanvaard. Donderdag-Wagé den 12den Pasa Djé 1862, d.i. den 21sten Januari 1932 zal de regeering van dezen 15den Vorst uit het Mataram'sche Vorstenhuis dus den tijdsduur van 40 Javaansche jaren (iets minder dan 39 Europeesche jaren) bereikt hebben.

Het is hier niet de plaats om te bespreken, wat al gedurende de regeering van dezen Soesoehoenan van Soerakarta geschied, veranderd of zich ontwikkeld heeft. Pas na verloop van geruimen tijd zal de geschiedenis een helder oordeel kunnen vormen over de gebeurtenissen in dezen voor Java zoo belangrijken tijd. Om de beteekenis van dit regeeringsjubileum in het licht te stellen, werd het passend geacht hier slechts de aandacht te vragen voor eenige geschiedkundige mededeelingen over de Vorsten uit het Mataram'sche Vorstenhuis, die vóór Soesoehoenan Pakoeboewana X hebben geregeerd.

Hieronder is vertaald een lijst van deze Vorsten, met de jaartallen hunner regeeringen, volgens de Soerakarta'sche Kraton-overlevering. Deze lijst mocht ik ontvangen door de welwillendheid van B.K.P.A. Koesoemajoeda, Hoofd van het Kratonbestuur. Enkele toevoegingen mogen van eenig nut zijn voor de lezers die minder goed op de hoogte zijn van de geschiedenis der Vorstenlanden.

I. Sampéjan Dalem Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Soeltan Agoeng Praboe Anjakrakoesoema Sénapati ing

alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatadinan: Djimawal 1565 — Djimakir 1578 (d.i. A.D. 1643 — 1655). Regeeringsduur: 13 Javaansche jaren. Zetelde in *Mataram* (Koeta Gedé).

II. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Praboe Amangkoerat (I) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatadinan (*Séda Tegalaroem*): Djimakir 1578 — Bé 1600 (d.i. A.D. 1655 — 1677). Regeeringsduur: 22 Javaansche jaren. Zetelde in *Mataram* (Plèrèd).

III. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Praboe Amangkoerat (II) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatadinan: Wawoe 1601 — Alip 1627 (d.i. A.D. 1678 — 1703). Regeeringsduur: 26 Javaansche jaren. Zetelde in *Kartasoera*, sinds 1680 — '81.

IV. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Praboe Amangkoerat (III) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatadinan (*Soenan Mas*): Alip 1627 — (vertrek uit den Kraton) Djimawal 1629 (d.i. 1703 — 1705). Regeeringsduur: 2 Javaansche jaren. Zetelde in *Kartasoera*.

V. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (I) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Poeger*): Djimawal 1629 — (Woensdag 2 Rabingoelakir) Alip 1643 (d.i. A.D. 1705 — 1719). Regeeringsduur: 14 Javaansche jaren. Zetelde in *Kartasoera*.

VI. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Praboe Amangkoerat *Djawa* (IV) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama Kalipatoelah: Alip 1643 — Djimakir 1650 (d.i. A.D. 1719 — 1726). Regeeringsduur: 7 Javaansche jaren. Zetelde in *Kartasoera*.

- VII. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (II) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Séda Nglawijan*): (Donderdag-Legi, 17 Besar) Djimakir 1650 — (Maandag-Pahing, 28 Besar) Alip 1675 (d.i. A.D. 1726 — 1749). Regeeringsduur: 25 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*, sinds 1745.
- VIII. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (III) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Soewarga*): (Maandag-Wagé 5 Soera) Alip 1675 — (Vrijdag-Wagé 25 Besar) Djimakir 1714 (d.i. A.D. 1749 — 1787). Regeeringsduur: 39 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*.
- IX. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (IV) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Bagoes*): (Maandag-Pahing 28 Besar) Djimakir 1714 — (Maandag-Pahing 23 Besar) Alip 1747 (d.i. A.D. 1787 — 1820). Regeeringsduur: 33 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*.
- X. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (V) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Soegih*): (Dinsdag-Kliwon 2 Soera) Ehé 1748 — (Vrijdag-Kliwon 28 Besar) Djé 1750 (d.i. A.D. 1820 — 1823). Regeeringsduur: 2 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*.
- XI. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (VI) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Bangoen tapa*): (Maandag-Kliwon 9 Soera) Dal 1751 — (vertrek uit den Kraton, Donderdag-Kliwon, 18 Besar) Djimawal 1757 d.i. A.D. 1823 — 1830). Regeeringsduur: 6 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*. Overleden op Ambon, Zondag-Pon 12 Redjeb Wawoe 1777 (d.i. A.D. 1849).
- XII. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (VII) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Poerbaja*): (Maandag-Wagé 22 Besar) Djimawal 1757 — (Maandag-Legi 27 Pasa) Djimakir 1786 (d.i. A.D. 1829 — 1858). Regeeringsduur: 29 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*.
- XIII. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (VIII) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Angabèhi*): (Maandag-Pon 4 Sawal) Djimakir 1786 — (Zaterdag-Wagé 25 Djoemadilakir) Djé 1790 (d.i. A.D. 1858 — 1861). Regeeringsduur: 3 Javaansche jaren en 9 maanden. Zetelde in *Soerakarta*.
- XIV. S.D.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (IX) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Bangoen Karaton*): (Maandag-Legi 27 Djoemadilakir) Djé 1790 — (Vrijdag-Legi 28 Roewah) Djé 1822 (d.i. A.D. 1862 — 1893). Regeeringsduur: 32 Javaansche jaren. Zetelde in *Soerakarta*.
- XV. S.D.I.W.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana (X) Sénapati ing alaga Ngabdoer Rahman Sajidin Panatagama (*Soenan Witjaksana*): (Donderdag-Wagé 12 Pasa) Djé 1822 (d.i. A.D. 1893).

De jaartallen van de regeeringen van de eerste Vorsten zijn niet volkomen zeker. Van de latere daarentegen, geeft deze Kraton-overlevering ook de data. De lijst is zonder veranderingen, slechts met enige toevoegingen, hier opgenomen, omdat het van belang voorkwam een gezaghebbende Javaansche overlevering in dezen in het licht te stellen.

De bijnamen (*paparab*), welke de meeste Vorsten na hun dood gekregen hebben, en waarbij zij ook in de Javaansche geschiedenis genoemd plegen te worden, zijn in deze

lijst bijgevoegd. Bij gezegeld order (dawoehing pangandika Dalem) van 5 Sapar Djimawal 1851 (d.i. 3 Juli 1930), gericht aan Pangéran Angabèhi en Pangéran Arja Koesoemadiningrat (de Wadana's poetra santa-na Dalem tengen en kiwa) heeft Soesoehoenan Pakoeboewana X verklaard als paprab aan te nemen Witjaksana. Dit is de Javaansch-Maleische weergave van Excellentie, een titel op het dragen waarvan de rang van Luitenant-Generaal, dien de Soenan bekleedt, recht geeft.

Verder zijn in deze lijst slechts bijgevoegd de omrekeningen in Europeesche jaren en de namen der Kraton's.

Uit de bovenstaande lijst zal gebleken zijn, dat de regeeringsduur van 40 Javaansche jaren van Soesoehoenan Pakoeboewana

X nog door geen der vorige Vorsten van Soerakarta of Kartasoera bereikt is. Slechts in Jogja is er een Vorst geweest, wiens regeering zulk een langen duur heeft kunnen bereiken: de vorige Soeltan Amangkoeboewana VII, de schoonvader van den huidige Soesoehoenan, is van 1877 tot 1921 aan het bewind geweest.

Deze luttele geschiedkundige aantekeningen kunnen niet worden besloten, dan nadat de wensch uitgesproken is, dat S.D. I.W.I.S.K. Soesoehoenan Pakoeboewana X nog talrijke jaren den troon zijner vaderen zal mogen blijven bezitten.

Jogjakarta, Januari 1932.

Dr. Th. PIGEAUD.

OVER DE BEOEFENING DER JAVAANSCH LETTERKUNDE IN DE LAATSTE VEERTIG JAREN

door

Dr. TH. PIGEAUD.

Nu het weldra 40 jaar geleden is, dat I.W.I.S.K.S. Pakoeboewana X de regeering over het rijk Soerakarta aanvaardde, is het alleszins passend te trachten een overzicht te krijgen over de ontwikkeling, die de Javaansche letterkunde in dien tijd heeft doorgemaakt. Het kan, natuurlijk, niet de bedoeling zijn hier een opsomming te geven van alle Javaansche geschriften, die gedurende dit tijdperk geschreven of die uitgegeven zijn. Ook in het geval, dat men in zulk een opsomming volledigheid zou weten te bereiken, zou zij toch alleen eenig nut hebben voor de enkelen, die zich bezig houden met de wetenschappelijke studie van de Javaansche letterkunde. Evenmin is dit opstel gewijd aan de letterkundige werken, die tijdens de lange regeering van I.W.I.S.K.S. in Soerakarta zijn geschreven. Ofschoon er hieronder wel zijn, die in het bijzonder de aandacht zouden verdienen, omdat zij betrekking hebben op het leven van I.W.I.S., of ook omdat I.W.I.S. zelf een werkzaam aandeel heeft gehad in de vervaardiging ervan, de bespreking dezer werken kan beter overgelaten worden aan anderen, van wie te verwachten is, dat zij beter dan ik het wezen kan, ingelicht zijn. Hier wil ik dus niet anders, dan slechts in het algemeen het een en ander opmerken over de ontwikkeling der Javaansche letterkunde in de laatste 40 jaren.

Wanneer men zich tracht voor te stellen, hoe 40 jaar geleden de stand van de Javaansche letterkunde was, moet men zich vooreerst herinneren, dat toen, in de negentiger jaren, de grootste figuren van den Soerakarta'schen nabloei der poedjangga-letterkunde nog niet zoo lang geleden gestorven waren. R. Ng. Ranggawarsita is

gestorven in 1874, P. A. A. Mangkoenagara IV in 1881. De beteekenis van deze twee figuren voor de Javaansche letterkunde is bekend; ook voor den gang der ontwikkeling van de Javaansche geest en beschaving in het algemeen zijn hunne werken van veel belang geweest.

Het einde van de Java-Oorlog (1830) beteekent voor Java, in het bijzonder voor den kern van het Javaansche land, Midden-Java, het begin van een ontwikkeling in „moderne” richting, niet het minst veroorzaakt door den steeds toenemenden Westerschen invloed op staatkundig, spoedig ook op economisch gebied.

Beiden, R. Ng. Ranggawarsita en P. A. A. Mangkoenagara IV hebben, al zij het in verschillende mate en niet op dezelfde wijze, den invloed van het Westen ondergaan; in hun werken is dit niet onduidelijk aan te wijzen. In verband hiermede moet de arbeid van het geslacht van Javanici Winter genoemd worden. Beiden behoorden echter, naar afkomst en opvoeding, nog thuis in de ouderwetsche Javanistisch-Moslimsche omgeving. Al is het nauwelijks in bijzonderheden aan te toonen, aan te nemen is wel dat de geesteshouding, door deze mannen en hun omgeving aangenomen, hun tijdgenooten en het jongere geslacht, die hen daarin navolgden, later in staat gesteld heeft, om steeds meer kennis en geestelijke waarden van het Westen over te nemen, met, in vrij hooge mate, behoud van het gevoel of althans van den eerbied voor eigen beschavingsbezit. Als van gewicht, in dit opzicht, wat betreft de letterkunde, kan men wijzen bij R. Ng. Ranggawarsita op zijn classicisme, het zoeken naar en navolgen van voorbeelden in oude tijden,

en zijn neiging tot systematiseeren, vermelden van jaartallen en data, e. d. Vooral deze laatste eigenschap geeft een zekere soort van wetenschappelijkheid aan vele zijner geschriften, al blijkt de inhoud, bij nader onderzoek, ook uit niet anders dan de oude mythische verhalen te bestaan.

Ofschoon ook poedjangga's vóór hem deze neiging hadden, vertoont zij zich toch bijzonder sterk bij hem. Niet te miskennen is, dat deze schrijver en zijn omgeving hierbij een houding zijn begonnen aan te nemen van min of meer objektieve belangstelling voor de geschiedenis en de beschaving van hun volk, en streven naar encyklopedische samenvattingen. Kritiek ontbreekt hierbij nog; toch kan men er in zien een verschijnsel van een tijdperk van overgang tot een meer moderne gedachtengang, zooals dat ook elders wel op te merken geweest is. Bij P. A. A. Mangkoenagara IV vooral staat met deze groote vereering voor het oude Javaansche (zooals hij en zijn omgeving dat zagen) in verband een opene, liberaal-ethische houding tegenover het geestelijke leven. Vooral ten opzichte van het godsdienstige leven is dit, naar men mag aannemen, van veel invloed geweest; een zekere mate van godsdienstige onverschilligheid, verbonden met een zeer ruim en ook vaag mysticisme, heeft ertoe bijgedragen bij het jongere geslacht de verwijdering te vergrooten tusschen het ouderwetsche Moslimsche Javanisme en de moderne school-ontwikkeling van de hoogere standen.

Wanneer wij nu acht slaan op de ontwikkeling na den dood van deze mannen en hun generatie, dus die welke valt in het tijdperk na 1890, waarin I.W.I.S.K.S.P.B.X regeerde, dan blijkt dat daarin de modernisatie van het Javaansche leven in steeds sneller vaart voorwaarts is gegaan. Ongetwijfeld hangt dit samen met de ontwikkeling der economische en staatkundige toestanden; daaraan behoeft hier niet herinnerd te worden. Voor de letterkunde heeft deze ontwikkeling, maar vooral de snelheid ervan, echter in sommige opzichten minder gunstige gevolgen gehad.

Een ouder geslacht heeft, als leerlingen nog van R. Ng. Ranggawarsita en zijn school, wel in zijn richting voortgewerkt. Echter, daar bij hen het werk van hun grooten leermeester alras als onverbeterlijk gold, zonder nieuws van belang eraan toe te voegen. Slechts op het gebied van de Javaansche taalkunde heeft men vrij ver voortgebouwd op wat R. Ng. Ranggawarsita geleverd had, en dit zeer sterk onder Europeeschen invloed. Zoo zijn de Javaansche spraakkunsten gemaakt, geheel opgezet als de oudere Nederlandsche spraakkunsten van het Javaansch. Als vertegenwoordiger van deze groep Javaansche letterkundigen, die, ofschoon meerendeels nog zonder Westersch-schoolsche opvoeding en zonder kennis van het Nederlandsch, reeds zeer sterk onder Europeeschen invloed stonden, is te noemen Ki Padmasoesastra (Ng. Pradjapoestaka), op hoogen leeftijd in 1926 te Soerakarta overleden. Het grootste deel van zijn geschriften heeft hij geschreven op verzoek van of volgens een plan opgemaakt onder invloed van Europeesche raadgevers. Men vindt er zelfs een Javaansche encyklopedie onder, alfabetisch geordend, en bedoeld als samenvatting van geheel het Javaansche weten. In dit verband verdient ook genoemd te worden R. Adipati Sasradiningrat IV, de vorige Rijksbestuurder van Soerakarta, gestorven in 1925, die, ofschoon zelf, voorzoover bekend, geen schrijver, zich onderscheiden heeft door zulke „verlichte” daden als het stichten van een museum en een openbare boekerij en het oprichten van een „kunst- en letterlievend genootschap” (Radya Poestaka). Ook al is het streven van de vereeniging Radya Poestaka, zoowel als van haar stichter, er slechts op gericht geweest, het oude, klasieke, in den geest van R. Ng. Ranggawarsita en zijn tijd, te bewaren, bijeen te houden, hieruit blijkt toch een belangstelling in de letterkunde, die zich op moderne wijze in daden wil uiten.

Intusschen had echter de Westersche schoolopleiding het jongere geslacht geheel omvat en een overwegenden invloed erop

verkregen. Onder de jongeren, die van kindsbeen af op Europeesche scholen waren gegaan, en ook in hun maatschappelijken loopbaan slechts met Westersche kennis konden uitkomen, waren er geen of uiterst weinigen te vinden, die in staat en bereid waren op haar langzamen weg naar vooruitgang de Javaansche letterkunde verder leiding te geven. Wel ging de eerbied en zelfs belangstelling voor het oude Javaansche zelden geheel te loor; de meest ontwikkelden en begaafden juist bedienden zich in geschrifte echter steeds minder van de Javaansche taal, zoodat hun invloed, die ontwikkelend had kunnen werken op de oude taalkunst, verloren ging. Ook wegbereiders, voor het inslaan van nieuwe wegen naar een moderne ontwikkeling, hebben de Javaansche letteren niet mogen vinden in den kring van het jongste geslacht intellektueelen, geheel in beslag genomen door andere gedachten. Slechts zeer langzaam, en onder zeer sterken invloed van buiten, begon er, van nieuws af aan, een Javaansche prozaletterkunde uit te groeien. De oudere Javaansche letterkunde is voor het allergrootste gedeelte in dichtmaat geschreven, en mist een goed ontwikkelde proza-literatuur.

Het Javaansche krantenbedrijf was nooit van meer dan plaatselijke beteekenis geweest; in ouderen tijd had het ook grootendeels het karakter van onderhoudende en leerzame weekbladen. In lateren tijd, toen de politiek steeds grooter plaats ging innemen in de gedachten der menschen, zijn ook de paar Javaansche kranten daarmee gevuld geraakt, en mede daardoor vrij ver verspreid. Maar het gebrek aan werkelijk goede krantenschrijvers heeft onmogelijk gemaakt, dat zij een belangrijke rol in de ontwikkeling der Javaansche letterkunde hebben ingenomen.

Wanneer men overziet, wat er in het Javaansch verschenen is in de laatste 40 jaren, dan kan men den vooruitgang vergelijken met vroeger, maar ook het achterblijven bij wat men gaarne zou hebben zien bereiken, grootendeels reeds afleiden uit de

boven genoemde twee omstandigheden: de behoudende, conserveerende, groep blijft op den weg van R. Ng. Ranggawarsita; de nieuwere kan echter, vooral ten gevolge daarvan, dat de beste krachten niet beschikbaar zijn, nog weinig voortbrengselen van belang toonen. Door de snelle uitbreiding van het Javaansche uitgeversbedrijf, onder Javaansche, Indo-Chineesche of Europeesche leiding, zijn er in de laatste tientallen jaren tal van werken gedrukt kunnen worden. De werkjes voor het onderwijs bestemd, schoolboeken, zijn daaronder vrij talrijk. Dit soort lektuur is echter nauwelijks tot de letterkunde te rekenen. Overigens bestaat een groot deel uit werken van vroeger tijd, van mythologisch-geschiedkundigen, ook van bespiegelenden inhoud, en wajang-verhalen. Het is ongetwijfeld van belang, dat deze werken worden gedrukt, en blijkbaar bestaat er nog belangstelling voor. Men kan echter niet zeggen, dat deze letterkunde het stempel van haar tijd draagt; van aard verschillen de uitgegeven werken weinig van die van dezelfde genre's, 50 jaar geleden gedrukt.

Aan de andere zijde zijn er wel proeven aan te wijzen van een meer „moderne” Javaansche letterkunde, eenige romankunst en populair-wetenschappelijke lektuur. Men moet echter erkennen dat, afgezien van de letterkundige waarde, die niet zeer groot is, deze soort werken tot nog toe de Javaansche letterkunde niet hebben hervormd, en dat zij geen zeer belangrijke factor van vernieuwing uitmaken in het Javaansche geestelijke en maatschappelijke leven. Een gedeelte ervan is ook niet anders dan vertaalarbeid uit het Nederlandsch. Het kantoor voor de Volkslektuur vooral beijvert zich met loffelijken ijver geschriften van dezen aard uit te geven; helaas getuigen de Javaansche boeken van deze soort over het algemeen tot nu toe van weinig geest en talent. Als een van de oorzaken daarvan moet beschouwd worden, zooals reeds gezegd, de omstandigheid, dat de Javaansche letterkunde in hooge mate lijdt onder het zich afzijdig houden van de jonge

krachten die, de moderne ontwikkeling van het Javaansche volk in vollen omvang meemakende, in staat zouden zijn die letterkundig te verwerken.

Eveneens als een ontwikkeling onder invloed van den modernen tijd is te beschouwen de groei van een populair-godsdienstige en zedekundige letterkunde. Boven is reeds opgemerkt hoe de godsdienst, reeds in den tijd van R. Ng. Ranggawarsita en zijn school, in verband met hun vrijzinnig mysticisme (dat bij jongeren vaak leidde tot aansluiting bij de theosofie), en later steeds meer, buiten de hoogere letterkunde is geraakt. Ook haar invloed op de opvoeding bij de hoogere standen zag zij sterk verminderen, in dezelfde mate als de Westersche schoolopleiding veld won. In het tijdperk, dat hier besproken wordt, vooral in de laatste paar tientallen jaren, is echter de modernistische opleving van den Islam, die langzamerhand in de geheele Moslimsche wereld voelbaar werd, ook in Midden-Java van belang geworden. De staatkundige en economische gevolgen dezer opleving behoeven hier niet besproken te worden. De Javaansche gedrukte letterkunde is erdoor verrijkt met vrij wat godsdienstige lektuur, voor een groot deel bewerkingen van populaire Arabische geschriften, stukken uit den Koran e.d. Ook vroeger bestond er wel voorraad van dergelijke werkjes in het Javaansch; door de eigenaardige Arabiseerende zinswendingen waren zij echter nauwelijks te begrijpen voor ongewijden. Deze lektuur vindt, ook in haar nieuweren vorm, zelden andere lezers dan uit den kring van den godsdienstigen middenstand, waaruit zij voortkomt. Iets dergelijks is het geval met de Christelijke lektuur, die door Zending en Missie verspreid wordt. Voor de Javaansche letterkunde hebben deze verschillende groepen godsdienstige lektuur vooreerst nog weinig waarde; min of meer oorspronkelijke in het Javaansch geschreven werken vindt men er nog zeer weinig onder.

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn

dat, onder de veranderingen, vernieuwingen en vaak verbeteringen, die er plaats hebben gevonden in de Javaansche samenleving en in het Javaansche leven, sinds I.W.I.S.K.S. P.B.X 40 jaar geleden de regeering over Soerakarta aanvaardde, de ontwikkeling en de groei in de Javaansche letterkunde niet de belangrijkste is geweest. Wel is het aantal uitgegeven boeken en verspreide tijdschriften en kranten zeer vermeerderd, wat in verband staat met het doordringen van schoolsche kennis tot breedere lagen. Noch de oudere klassicistische letterkunde van de school van R. Ng. Ranggawarsita, noch de moderniseerende, noch de godsdienstige, hebben echter waarlijk een bloei beleefd.

Men kan slechts vaststellen, dat in deze tientallen jaren, op het gebied van de letterkunde zooals op velerlei ander gebied, mogelijkheden zijn geschapen. Tot deze is te rekenen een zekere ontwikkeling in het Javaansche taalgebruik, o.a. onder invloed van de nieuwere proza-letterkunde en de kranten. Ofschoon zij soms in verwording dreigt over te slaan, althans volgens het oordeel der ouderwetsche geletterden, gaat zij het hanteeren van de taal om er moderne gedachten mede uit te drukken toch mogelijk maken. Ook is te noemen een streven naar vernieuwing, zooals dat hetwelk van het Javaansche dagblad Swara Oemoem te Soerabaja uitgaat, dat inplaats van de overgeleverde literatuurtaal de gewestelijke volkstaal bezigt. Men moet ook wijzen op het steeds toenemend gebruik van het latijnsche letterschrift voor het Javaansch, wat vooral praktische en economische voordelen heeft. Dit alles behoeft hier echter niet nader besproken te worden; het is te beschouwen als een groei van de taal, waarvan de letterkunde evenwel nog niet de vruchten heeft mogen plukken. Men moet slechts hopen, dat lateren gebruik zullen weten te maken van de geboden mogelijkheden, om het Javaansche volk in verjongden vorm een literatuur te geven, waarin het zijn eigen leven weervindt.

HOUTSNIJWERK MET INSCRIPTIES IN DEN KRATON KASEPOEHAN TE CHERIBON

door

Dr. K. C. CRUCQ.

In den Kraton Kasepoehan te Cheribon bevinden zich drie houten schilderijen, met houtsnijwerk gekleurd in zinnobers en goud, die weliswaar niet zeer oud zijn, maar toch zeer zeker een korte bespreking waardig, aangezien ze ons doen zien hoe nog in de 19e eeuw Hindoeïstische motieven te vinden zijn in de Javaansche kunst, en hoe nog geen eeuw geleden op een houtsnijwerk dat blijkens de vrome inscripties als orthodox-Mohammedaansche kunst is bedoeld, niet alleen wordt gezondigd tegen het verbod van het afbeelden van levende wezens, maar zelfs Ganeça verschijnt alsof het stuk dateerde uit den overgangstijd, uit de 16e in plaats van de 19e eeuw.

Twee dezer schilderijen zijn vrijwel geheel aan elkaar gelijk; zij vertoonen een staande, tweearmige Ganeça-figuur, met vogelpooten en hanesporen, het hoofd gedekt door een zg. asceten-tulband van Hindoe-Javaansch model, en in de linkerhand houdende een grooten olifantshaak, uitlopend in een lange gebogen zwaardkling; behalve den tulband en de slurf is deze figuur geheel samengesteld uit Arabische teksten. Deze Ganeça staat op een *simha* (leeuw), die evenzoo, behalve wat den kop en de klauwen betreft, geheel door een Arabischen tekst wordt gevormd. Deze *simha* loopt op golven, waarin ook een tekst is aangebracht. Boven het hoofd van den Ganeça vliegen zeven vogels, drie ter linkerzijde, drie ter rechterzijde, en één in het midden, wier vleugels en pooten ook uit Arabische spreken bestaan. Op de achterzijde van een dezer beide schilderijen bevindt zich de dateering in den vorm van een *tjandrasəṅg-*

kala, in *pégon* (Jav. met Arab. karakters), gevat in een omlijsting in den vorm van een puntig schild.

Het derde schilderij is veel rijker bewerkt dan de beide anderen; het stelt voor een vierarmigen Ganeça met ascetentulband en menschelijke voeten, schrijlings gezeten op een olifant, wiens lichaam is versierd met rank- en blad-motieven; de beide voorhanden houdt hij voor de borst, en de beide achterhanden houden een olifantshaak vast van het gewone model, maar met zeer langen steel; met de punt van den olifantshaak prikt hij den olifant in het voorhoofd; van zijn middel hangen twee kettingen af, misschien als teeken van zijn asceetschap. Op den voorgrond ziet men een lotusvijver en twee kambodja's. Boven den Ganeça vliegen vijf vogels, twee links, twee rechts en één in het midden, gestijleerd als wolken¹⁾; boven de vogels drijven wolken. Het geheel is omvat door een versiering bestaande uit ranken en bladeren, gedeeltelijk in denzelfden vorm gesneden als de hierboven besproken wolkvormige vogels. Opzet en uitvoering van dit laatste schilderij doen denken aan Chineeschen invloed.

Bezien we nu de inscripties op de beide andere identieke houtsnijwerken.

re. *de vogels*²⁾; zij bevatten de volgende spreken:

bismillāhilsjāfī jā Allāh (= in den naam van Allah, den Genezer, o Allah).

bismillāhirrahmānirrahīm (= in den naam van Allah, den Barmhartige, den Ontfermer).

bismillāhi 'a 'oe doebillāhi min assjaitāni

1) Men denkt hierbij onwillekeurig aan de zg. wolken-tooneelen op den hoofdtempel van Tj. Panataran, waar de wolken de gedaante van allerlei wezens, dieren, reuzen etc. hebben.

2) Eenige verbeteringen in de lezing van den tekst in de vogels dank ik aan vergelijking met de lezing van dezen tekst door den Sultan Sepoeh.

Houten Schilderij in de Kraton Kasepoehan te Cheribon, voorstellende een leeuw waarop de sjahadah en een tjandrasengkala.

Houten Schilderij in de Kraton Kasepoehan, voorstellende een Ganeśa-figuur op olifant.

(in den naam van Allah, ik neem mijn toevlucht tot Allah tegen den Satan).

bismillāhilmoe 'āfi jā Allāh (= in den naam van Allah den Bewaarder, o Allah).

bismillāhilkāfi jā Allāh (= in den naam van Allah, die voldoende is, o Allah).

bismillāhi tawakoeltōe 'alāllāhi (= in den naam van Allah, ik stel mijn vertrouwen op Allah).

bismillāhi 'allādi lā joedhirroe (= in den naam van Allah, die zich niet verhardt).

Staart en pooten van zes dezer vogels worden gevormd door de woorden: bismi'llāhi; de vogel met de spreuk: 'a 'oeḏoe bi' 'llāhi min assjaitāni, heeft bismi'llāh in zijn geheel in den staart; de pooten worden hier gevormd door de ω van sjaitān.

2e. de *Ganéca-figuur*; deze bevat de volgende teksten:

jā Allāh.

ja sin (de bekende 36ste Soera van den Koran).

Allah sallī 'alā'r-rasoel (rasoel)¹⁾ Moehammad (de zegenbede over den profeet).

bismi'llāhi.

ka ha ja 'ain ṣad (een mystieke lettercombinatie in den Koran).

lā 'illāha 'illallāhi wa Moehammadōer-rasoeloe'llāhi.

koewwat assalam min rabbi 'rraḥīm

(de macht des heils is afkomstig van den barmhartigen Heer).

3e. de *siṃha*; deze bevat den tekst, voorzoover door mij ontcijferd:

Allāh ṣalli 'alā rasoel Moehammad, Aboe Bakr, Oemar, Oethman, Ali wa sallama.

(de zegenbede over den profeet en de eerste vier chaliefen).

Verder: lā 'illāha 'illa llāhi.

4e. in de *golven* onder den *siṃha* staat het volgende:

ma 'a sama'i schā' a fi 'larḏi wa lā fi 'ssa-mā'i fa hoewa 'ssami 'oe 'lālīm.

bi'smi'llāhi tawakkoeltōe 'alā'llāhi wa ahsantōe jā Allāh lā ḥawla wa lā koewwata

illā bi'llāhi 'l 'ali al 'azīm (in het hooren overtreft niemand hem op aarde of in den hemel, want hij is de hoorende en de wetende; in den naam van Allah, ik stel mijn vertrouwen op Allah en ik weet zeker er is geen macht en geen kracht dan bij Allah den hooge, den verhevene).

De inscriptie op de achterzijde van één dezer twee schilderijen, die de tjandrasēngkala bevat luidt aldus:

tataniṅ sjarābad pē-	de regels van de over-
mēnange koetjiwa	winnende scharabad
pandita roepane ba-	waarin de pandita te
bad sjarābad goena	kort schiet (?) ²⁾
toer lian dirah tingale	in den vorm van
maring sawidji ba-	de Babad Scharabad
rang Hidjra nabi (ṣa-	goena en anderszins
llā 'llāhoe 'alaihi wa	(?) punt voor punt
sallama)	beschouwd (?).
manoeek pipitoe njata	de Hidjra van den
goena pamoertine apa	profeet ³⁾
doedoe ning manoe-	de zeven vogels stel-
sja	len voor hetgeen ver-
	boden is voor de
	menschen ⁴⁾ .

Hidjra nabi 'Isā de Hidjra van den profeet 'Isā

(Sarabat = formulier om booze geesten te verdrijven).

Hierin zijn vervat de volgende sēngkala-woorden:

voor het jaartal der Hidjra:

tata,	met sēngkala-waarde 5	} opleve-		
sarā,	„ „ „ 5		} rend het	
pandita,	„ „ „ 7			} jaartal
roepa ⁵⁾ ,	„ „ „ 1			

voor het jaartal der Christelijke jaartelling:

pitoe,	met sēngkala-waarde 7	} opleve-		
goena,	„ „ „ 3		} rend	
moerti,	„ „ „ 8			} het
manoe-	„ „ „ 1			
sija,	„ „ „ 1	1837.		

1) Het woord rasoel komt twee maal voor.

2) of: die den pandita (den Hindoe-goeroe) beschaamd maakt.

3) de eerste zin bevat dus de tjandrasēngkala van het Moh. jaar, de tweede van het jaar der Chr. jaartelling.

4) dit zijn dus de hierboven besproken „manoeek pipitoe”; zij stellen de zeven hoofdzonden voor.

5) Men kan ook sawidji i.p.v. roepa als sēngkala voor 1 opvatten.

Met het jaartal 1755 Hidjra is natuurlijk bedoeld het jaar 1755 der Javaansche jaartelling. In deze tjandrasěngkala zit een fout van $\pm$ tien jaren; immers, sinds Agoeng in 1633 A.D. de Çaka-tijdrekening liet doorloopen met maan-jaren van 354 dagen, wordt het verschil van $78\frac{1}{4}$ jaar tusschen de Javaansche en de Christelijke jaartelling elk jaar elf dagen kleiner; we zijn nu in het Javaansche jaar 1862, dus het verschil is nu tot 70 jaren verminderd; in 1837 A.D. zal dit verschil ± 72 jaar zijn geweest; het Javaansche jaar zou dus 1765 moeten zijn, of wel het Christelijke 1827; beide tjandrasěngkala's laten echter wat de waarde der sěngkala-woorden betreft geen wijziging toe, zoodat we wel moeten aannemen dat de maker van deze inscriptie zich heeft vergist.

De laatste reproductie hier gegeven, stelt voor een simha, zittende voor een rizophoor, met vruchten, uit welks takken lichtwortels naar beneden groeien. Op het lichaam van den simha komt tweemaal de sjahādat voor; op den grond, waarop hij gezeten is, lezen we:

(links): iku buta pandita rupane, welke woorden de sěngkalawaarde hebben: 1 — 5 — 7 — 1, opleverende het jaartal 1751; dit is dus het jaartal der Christelijke jaartelling.

(rechts): wong pěksi ngoeni tutur Bāsuki, vertegenwoordigende de sěngkala-waarde 1 — 1 — 4 — 7 (of 8, Bāsuki = nāga) waaruit we dus het jaartal 1147/8? der Hidjra kunnen lezen.

Ook deze sěngkala's komen niet met elkander overeen, zij verschillen ongeveer 16 jaar.

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN „OVER DEN OORSPRONG VAN HET JAVAANSCH TOONEEL”, DOOR Dr. W. H. RASSERS

door

H. OVERBECK.

Wie belang stelt in het Javaansche tooneel en alles, wat er mee samenhangt, zal door dit nieuwe werk van Dr. Raspers, even als ook door de voorafgaande, „De Pandji Roman” en „Over den zin van het Javaansche drama”, ongemeen opgewekt worden tot velerlei gedachten en vragen. Vragen, waarvan de meeste, helaas, in onzen tijd niet veel kans meer op beantwoording hebben.

Uitvoerige beschouwingen wijdt Dr. Raspers aan de verdeeling van de plaatsen der toeschouwers aan de schimmenzijde en de poppenzijde van het scherm en hij komt tot de conclusie, dat de plaats aan de schimmenzijde voor de vrouwen of de niet-geïnitieerden, de plaats aan de poppenzijde voor de mannen of de geïnitieerden bestemd was. (Van Javaansche zijde werd mij bevestigd, dat, zoover het de *genoodigde* gasten betreft, het voor een vrouw „saroe”, d.w.z. onbetamelijk is, de uitvoering aan de poppenzijde te zien). Dr. Raspers geeft ons echter geen oplossing, welke opvatting met deze verdeeling in de „wetenden” en „onwetenden” gemoeid is; in den „zin” van het Javaansche drama, zooals door hem in bovengenoemd opstel uitgewerkt, kan het niet liggen, want die zou ook aan de schimmenzijde tot uitdrukking komen. Zouden wij de oplossing in de kennis van de symboliek kunnen zoeken, die volgens Javaansche opvatting (de vraag, hoe oud deze opvatting is, moet ik open laten) met alles, wat bij het wajang koelit behoort, verbonden is?

Ik vond deze symboliek zeer mooi verklaard in het Javaansch gedicht „Dadoeng Awoek”, waarvan een recent afschrift twee jaar geleden in mijn bezit kwam.

„Dadoeng Awoek” behoort tot de niet onbekende klasse der Javaansche literatuur, die een ouder (?), in elk geval diepergaand Javaansch geloof verdedigt tegen den orthodoxen Islam, die de grootste waarde hecht aan het uiterlijk van den eeredienst. „Dadoeng Awoek” komt gedeeltelijk overeen met het Javaansche gedicht „Gaṭolotjo”, dat te Kediri in druk is verschenen. (Verg. ook Ir. J. L. Moens en Dr. Th. G. Th. Pigeaud, Verslag over de aankopen van Javaansche Handschriften, T. v. I. T. L. e. V. K., Deel LXXI, Afl. 1 en 2, bl. 322, M. 4).

In het gedicht wordt vermeld, dat Dadoeng Awoek, vergezeld van zijn dienaar Dermaglantoeng, op zijn zwerftochten drie Javaansche, mohammedaansche Goeroe's ontmoet, Ngabdoeldjamal, Ngabdoeldjenal en Ngabdoelsoekoer, die met hunne leerlingen zijn uitgetrokken, om met andere Goeroe's te strijden. Na een redetwist over het geloof, welke de Goeroe's niet wenschen voort te zetten uit vrees, door zijn ketterij besmet te worden, geeft Dadoeng Awoek hun het bekende raadsel op, welk van de vier bestanddeelen van de wajang: ḍalang, poppen, scherm of lamp, het eerste (oudste, voornaamste) is. (Het woord „wajang” wordt zoowel voor de poppen, als ook voor het spel in het algemeen gebruikt). Ngabdoelsoekoer noemt het scherm, „want voordat de ḍalang en de poppen er zijn, en de lamp is opgehangen, is het scherm datgene, dat er het eerst is; door het scherm bestaan de vier hemelstreken; Oost en West zijn reeds bepaald”. Ngabdoeldjenal meent, dat Ki Ḍalang de eerste is. „Want het bestaan van het scherm en de poppen, en het ophangen van de lamp, de geheele wajang is

het werk van den dalang Het is ook het bestaan van den dalang, dat het stuk schept; hij vertelt van goed en slecht, nederlaag en overwinning; dat alles ligt bij den dalang. Of het licht sterk of zwak is, of het scherm breed of smal is, de dalang is het, die het bepaalt". Ngabdoeldjamal kiest de poppen (de wajang). „Als b.v. iemand een wajang-uitvoering wil geven, dan weet men drie maanden te voren nog niet, wie de dalang zal zijn; de plaats is nog niet klaar gemaakt. Hij echter spreekt er reeds van en zegt tegen zijn bureu: „Ik wil een wajang-vertooning geven". Hij zegt niet, dat hij een scherm wil geven, dat hij een lamp of een dalang wil geven". (Dus het woord „wajang" wordt het eerst genoemd). Dadoeng Awoek keurt hun antwoorden af; de lamp is het voornaamste. „Want al is het scherm reeds gespannen, al zijn de poppen reeds (tegen het gespannen scherm) gezet, al hebben dalang en gamelan-spelers hun plaatsen reeds ingenomen: zoolang het nog donker is, is het onmogelijk, dat de dalang de poppen kan onderscheiden, en van de verschillende figuren kan vertellen, terwijl de toeschouwers geen enkele wajang-figuur kunnen zien, want door de duisternis op de wajang-plaats is niets zichtbaar. Als het licht reeds brandt, en de vlam een scherp licht werpt, wordt het scherm ook zichtbaar, boven en beneden, rechts en links, de Pandawa's en Ngastina. De dalang kan onder het licht de verschillende figuren uitkiezen en tegenover elkaar stellen, ze vergelijken en de eigenschappen van de figuren opmaken uit hun uiterlijk, en hun spreken er mee in overeenstemming brengen. Dit alles is toe te schrijven aan de wijsheid van het licht, dat boven hem is, en dat is de reden, dat de lamp het voornaamste is Een bekende wetenschap is, dat diegene, die aanschouwt, ouder is dan dat, wat aanschouwd wordt (kaweroeh kang kinawroehan, jekti toewa kang ningali, kalawan kang tiningalan). Wat de poppen betreft en het scherm, wie weet er iets van, zoo lang de lamp nog niet brandt? Het weten, dat zij bestaan, komt van de lamp, die

het voornaamste is Het bruisen van de gamelan begeleidt de beweging van de poppen. De dalang is ambtshalve verplicht, de woorden te zeggen, die aan Ki Wajang toebehooren, en de groote en kleine gamelanspelers volgen de bevelen van den dalang. Ook wat de melodieën (gending) van de gamelan betreft, de dalang is het, die ze beheerscht. Het spreken van de woorden is de plicht van den dalang, omdat hij de spraak bezit (angling darma ki dalang kang darbé oetjap). Maar de oorsprong ervan is de opdracht van dengene, die de wajang laat opvoeren (kang nanggap): de eenzame oude Heer (Kjai sēpi). De beteekenis van „sēpi" is „niet zichtbaar"; zijn bestaan heeft het zien niet noodig, hij is eeuwig en onveranderlijk, neemt niet af en niet toe; hij wordt niet geregeerd, hij heeft geen plaats noodig. Hij is het, die alles beheerscht, de bewegingen van den dalang en van de poppen, het werkelijke van alle gebeurtenissen, van de slechten en de goeden. Degene, die de wajang laat vertoonen, is de eenige die aanschouwt, want hij is de heer van het leven (Kjai oerip). Als de lamp uitgaat, wordt alles onzichtbaar, en er bestaat niets meer, gelijk aan den tijd, toen ik nog niet in het leven was, en alles ledig was en nog niets bestond. Het woord „scherm" beteekent dus het lichaam, de figuren zijn de eigenlijke geest (soeksma), de dalang is de profeet Moehammad, de lamp is het levenslicht, het licht van God (Widi). Het levenslicht doordringt het lichaam, binnen en buiten, beneden en boven, en zijn bestaan is het bestaan van den Heer (Pangéran). Welke van deze vier symbolen wil men dan beschouwen als den waren Heer?"

Ngabdoelsoekoer noemt het scherm, Ngabdoeldjenal de lamp, Ngabdoeldjamal den dalang. Dadoeng Awoek echter zegt: „Al Uw wetenschap is mis! Wie het scherm als heer beschouwt, is verdwaald in de zeven ketterijen, hij is gelijk een eeuwig verdoemde, want hij vereert een afgodsbeeld zonder ziel. Wie de lamp als heer beschouwt, komt zeker in de hel, want hij aanbidt het licht, wat beteekent, dat hij het vuur aanbidt. En

wie van den dalang zegt, dat hij de verpersoonlijking is van den Hoogsten, die dwaalt en is verstoken van redeneering, want hij houdt den profeet voor den Heer. Volgens mijn opvatting is het symbool van den wereldheerscher geen ander als diegene, die de wajang laat opvoeren, die den naam draagt van Kjai Sēpi, die verborgen is, wiens verblijfplaats onbekend is, die nooit gezien wordt, zonder zich nochtans te verbergen. Hij heeft het recht om te heerschen, en den dalang bevelen te geven, hij volgt zijn eigen wil, of het stuk slecht of goed moet zijn. Van af het begin van den avond tot aan den afloop is degene, die de wajang laat opvoeren (de heerscher). Een feit is, dat als iemand een wajang laat vertoonen, de dalang verplicht is, zijn bevel na te komen en zijn wenschen te volgen, hij mag slechts verzoeken om een mooi tooneelstuk. Als de klaargemaakte spijzen volledig zijn, de spijzen van visch, vleesch en rijst, als thee, koffie en opium, en de olie (voor de lamp) ook gereed zijn, geeft degene, die de wajang laat opvoeren, alles over aan den dalang. Degene, die de wajang laat opvoeren bezielt den dalang, de dalang bezielt het scherm, de lamp bezielt de figuren. Zij die geraadpleegd kunnen worden, zijn zeker alleen de figuren en de dalang; het scherm dient alleen tot schietschijf, de lamp dient als getuige van de ontmoeting van den dalang met zijn figuren. De heer (pangéran) is verpersoonlijkt door den huiseigenaar, zijn profeet is ontegenzeggelijk de dalang, de poppen zijn de ziel (soeksma wisésa), de lamp is het levenslicht. Anders is het met het scherm; dit stelt den mensch voor, die gezien wordt. Alle menschen, die naar de voorstelling kijken, richten het gezicht naar het scherm, want daar zijn allerlei dingen te zien."

Daḍoeng Awoek filosofheert dan nog verder over het menschelijk leven, het gevoel van het hart en van het stoffelijk lichaam, en hij maakt ook, evenals in een vroeger gedeelte van het gedicht, verschil tusschen den profeet God's en Moehammad, enz., wat echter niet direct met de wajang samen-

hangt. Over de wajang zegt hij nog: „Wat het bruisen van de gamelan betreft, het dient alleen als middel om het levendig te maken (kinarja sarat angramèni). Immers de menschen, die in de wereld leven, zijn verplicht te handelen luisterende naar de rythmen van de melodie Als de poppen hun dalang niet meer hebben, worden poppen en scherm opgeborgen in de daarvoor bestemde kist: de lamp scheidt van het scherm, de dalang scheidt van de poppen, en gaat daarheen, waar zijn doel is.”—

Philosophie is niet altijd helder, en de beperking den filosoof opgelegd door het bepaald aantal lettergrepen en de keuze der woorden, wat de Javaansche versmaten met zich brengen, zal hem niet helderder maken in wat hij wil zeggen. Wij kunnen echter uit Daḍoeng Awoek's woorden wel het volgende opmaken:

Een wajang-vertooning is het symbool van het menschenleven, dat, uit het donker opgewekt, zijn rol in de wereld speelt, om weer in het donker te verdwijnen. De „Kjai Sēpi” vat wel het plan er toe, bemoeit zich echter niet met de verdere uitvoering; hij bezielt alleen den dalang met de idee, hoe het leven moet verlopen. Door het van den Kjai Sēpi uitgaande levenslicht wordt ook het stoffelijk lichaam, het scherm, zichtbaar, dat weer bezield wordt door den dalang, echter is ook de ziel, de poppen, in het leven geroepen, de gedachten, de gevoelens van den mensch, en de dalang kan niet anders doen dan aan deze gedachten en gevoelens de spraak en de uitingen te geven, die hun nu eenmaal toebehooren. De gamelan, het bruisende leven om ons, met zijn wisselende melodieën en rythmen, begeleidt ons op onzen levensweg. Wij moeten er wel naar luisteren, het zal invloed hebben op onze stemming, maar in groote trekken verloopt ons leven toch naar den wensch van den Kjai Sēpi. En als het levenslicht uitgaat, is het ook uit met ons. „Jouw leven is vergezeld door den dood, en de dood draagt het leven in zich”, zegt Daḍoeng Awoek op een latere plaats.

Scherf en poppen worden opgeborgen in de daarvoor bestemde kist —, totdat Kjai Sēpi eene nieuwe uitvoering wil geven?

Degenen, die aan de schimmenzijde van het scherm zitten, de „onwetenden”, zien niets dan een tooneelstuk, dat zich voor hen afspeelt, een tooneelstuk gegrepen uit de haast eindeloze reeks, die er bestaat, wellicht nog met een zekere mythischen samenhang met het doel van de uitvoering. Voor de anderen, die aan de dalangzijde van het scherm zitten, voor de „wetenden”, bevat de uitvoering de boven gekenschetste symboliek, dus veel, veel meer.—

Deze symboliek is m.i. sekundair; of zij van Javaanschen oorsprong is, of van elders overgenomen, moet ik in het midden laten. Zij zou echter een verklaring kunnen geven van de scheiding der plaatsen van de niet-geïnitieerden en de geïnitieerden, en misschien ook een verklaring van de bijzondere plechtigheden, die aan een opvoering van de *Moerwakala* zijn verbonden¹⁾. Ook van het feit dat men voor een opvoering van deze lakon bij voorkeur een ouden dalang neemt, het allerliefst iemand die stamt uit een geslacht, dat al meerdere dalangs opleverde (toeroen dalang), die de oude, rituele voorschriften bij deze gelegenheid zoo stipt mogelijk opvolgt. Want in deze lakon treedt Baṭara Goeroe, de Javaansche oppergod²⁾, (Kjai Sēpi?) zelf als dalang op.—

* * *

Een teleurstelling voor mij was het, dat Dr. Rassers in zijn „Over den oorsprong van het Javaansche Tooneel” haast niet ingaat op het door menschen opgevoerde tooneel, met uitzondering van het masker-tooneel of topeng. Juist na zijn uitvoerige studies over den Pandji-Roman had ik verwacht, in dit nieuwe opstel nog iets van Dr. Rassers te mogen hooren over de instelling der „gamboeh's”, waarvan zoo dikwijls gewag wordt gemaakt in den Pandji-Roman. In mijn vroeger opstel „De ouder-

dom van de Wajang Wong” heb ik reeds op enkele passages gewezen uit de „Hikayat Tjekel Waneng Pati”, waarvan Dr. Rassers in zijn „De Pandji-Roman” een uitvoerige inhouds-opgave geeft, en uit de „Hikajat Pandji Semirang”, uitgegeven door Volkslectuur. Ik bezit een handschrift van een „Hikajat Toemenggoeng Aria Wangsa”, een Pandji-Roman afkomstig van Palembang, waarin eveneens uitvoerig wordt verhaald dat Aria Perbaksa (Pandji's oudere broer) met Soetasēmi (Singa Poerbaja, prins van Wiraboemi) en Misa Tandaraman (Pandji's en Ken Silo's zoon) als „gamboeh's” verkleed uittrekken, om Pandji en Ken Silo te zoeken, vergezeld van hunne trouwe dienaren en dertig mooie jonge lieden. Zij komen naar Daha, waar zij „lèlakon Madjapahit” opvoeren met groot succes, ze worden aan het hof genoodigd en voeren lakons uit de avonturen van Pandji op, waarbij Misa Tandaraman als vrouw optreedt, en wel als Ken Silo zelf. Ken Silo herkent hem, herkent ook de andere gamboeh's, waarschuwt Pandji, en eindelijk volgt de hereeniging van allen.

Dit rondtrekken van prins en prinses als „gamboeh's” vinden wij in den *Maleischen* Pandji-roman. Iets dergelijks komt echter ook voor in den „*Malat*” genoemden Javaanschen Pandji-cyclus, vergl. Juynboll, Supplement op den Catalogus van de Javaansche en Madoereesche Handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek, II, bl. 189, 190, 191, 205, 212 (Bl. 182 verwijst naar de „Notes on the Kawi Language and Literature” door Dr. van der Tuuk in Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, New Series, XIII, bl. 51—52, waarin gezegd wordt, dat de *Malat*, *Waseng* en *Wangbang Widaya* meer op de Maleische Pandji-verhalen gelijken dan op de moderne Javaansche Pandji-gedichten). In de weinig, mij toegankelijke inhouds-opgaven van moderne Javaansche Pandji-

1) „Over den zin van het Javaansche Drama” blz. 361 — 366.

2) Dr. Pigeaud, *De Tantu Panggelaran*, blz. 25.

Verhalen heb ik dergelijke scènes niet kunnen vinden.

In de inhouds-opgaven van de „Malat”-handschriften heb ik niet gevonden, met welken Javaanschen term deze tooneelspelers worden aangeduid. Ik zal dus bij het woord „gamboeh” moeten blijven. Volgens het Javaansch woordenboek is het een „benaming van een soort van Madoereesche dansers met schild, boog of *d a d a p*, en gekleed met een sarong en een lange sjerp, *s o n d è r* genoemd”. Er bestaan nog „gamboeh's” op Bali; volgens den heer Kats¹⁾ voert een gamboeh-troep tooneelstukken op met dialogen en dansen. De stukken worden altijd genomen uit het boek „Malat”, dat de avonturen van den Javaanschen held Pandji bevat De spelers zijn prachtig gekleed, zooals in de topeng, maar zij dragen geen maskers.—

Uit den Maleischen Pandji-roman kunnen wij het volgende concludeeren: De „gamboeh's” moeten een instelling geweest zijn, die de Pandji-roman als overal bekend en sedert langen tijd bestaande veronderstelt. Het waren rondtrekkende tooneelspelers, bestaande volgens de „Hikajat Toemenggoeng Aria Wangsa uit „gamboeh's” (in dit geval de prinsen), uit „pëntjak's” of „pantjak's” (in dit geval de getrouwe volgelingen en krijgshelden van Pandji) en een groot aantal mooie, jonge lieden. Zij trokken van de eene hoofdplaats naar de andere, voerden de gewone lakons (lakon Madjapahit) op, echter ook tooneelstukken, die latere, modernere gebeurtenissen tot onderwerp hadden. Zij werden dikwijls uitgenoodigd, om aan de vorstenhoven te spelen, waar de „gamboeh's” met zekere eerbied en vertrouwelijkheid schenen te worden behandeld. Men scheen er ook niets minderwaardigs of verachterlijks in te zien, dat prinsen of prinsessen met het een of ander geheim doel als „gamboeh” verkleed door de landen trokken.

Veronderstellende, dat deze „gamboeh's”

vroeger werkelijk op Java (ten minste in het Oost-Java van den Pandji-roman) hebben bestaan, rijst de vraag, of dit een typisch Javaansche instelling is geweest, of misschien uit andere landen overgenomen.

Rondtrekkende tooneelspelers kwamen (of komen misschien nog) ook voor in Voor-Indië. Uit den ouden tijd heb ik er niets over kunnen vinden. Dubois, wiens „Moeurs, Institutions et Cérémonies des Peuples de l'Inde” het Voor-Indië van 1792 — 1823 beschrijft, bericht in hoofdstuk V, dat over de laagste klassen der Sudra's handelt²⁾: „Andere troepen van vagebonden van dezelfde klasse oefenen het beroep van rondtrekkende tooneelspelers uit. Ik ontmoette eens een groote troep die de tien avatars van Wisnoe voorstelden, over welk onderwerp zij evenveel gewijde stukken hadden gemaakt. De meeste van deze benden spelen echter obscene, belachelijke kluchten in de straten, met planken en blokken als tooneel, of vertoonen marionetten, die ze in walgelijke houdingen plaatsen en den meest erbarmelijken en vuilen nonsens doen spreken.”

Dubois heeft haast uitsluitend in de Dekhan en in de Madras-Presidency geleefd. Enkele scenes uit het leven van rondtrekkende tooneelspelers in Bengalen zijn te vinden in den Bengaalschen roman „Svarnalata”, in 1873 geschreven door Dr. T. N. Ganguli, en in het Engelsch vertaald door Babu Dakshina Charan Roy³⁾. Bidhubushan, een van de hoofdpersonen van den roman, wordt door den nood gedreven vrouw en kind te verlaten en een bestaan te zoeken als tooneelspeler. Er bestaan twee soorten van tooneel, het „jattrā”, volgens het glossarium de opvoering van een tooneelstuk zonder tooneel, coulissen enz., en het „Panchali” evenzoo volgens het glossarium een soort van „jattrā”, waarin in gezangen de liefdes- en krijgsavonturen en daden van de hoofdpersonen uit de Indische mythologie vertoond worden. Bidhu komt

1) Dancers en actors of the Isle of Bali; Inter-Ocean 1924, 10 & 12.

2) Engelsche vertaling door H. K. Beauchamp, Oxford 1897, blz. 74.

3) 2nd. edition, Calcutta 1906.

terecht bij een Panchali-troep, en wel als „dhole”-speler. (Dhole is volgens het glossarium een soort van trom, die met de vingers bespeeld wordt; volgens den tekst moet de dhole-speler een van de gewichtigste personen van den troep zijn). Zij spelen op verschillende plaatsen in Calcutta en trekken ook naar de dorpen. De troep wordt beroemd, en een betere tijd breekt aan voor Bidhu, die nu geregeld geld naar huis kan zenden. De troep schijnt uit lieden van verschillende kasten samengesteld, en de leden worden met achting behandeld. Bij een religieus dorpsfeest in Devipur in het Hughli-district bezoekt Bidhu eene „jatra”-opvoering, waarin Rama optreedt en Hanuman te hulp roept in zijn strijd (tegen Ravana?). Hanuman, in dit geval een kennis van Bidhu, draagt masker en staart, wordt echter ingeleid door „muziek, die aan het optreden van een komisch persoon voorafgaat”.—

Ik heb deze passages hier aangehaald, omdat in het algemeen weinig schijnt bekend te zijn over het theater in Voor-Indië vóór de opkomst van het moderne, semi-europeesch tooneel. In ons zoeken naar iets, wat op den „gamboeh” lijkt, helpen zij ons zeer weinig. Iets, wat er m.i. veel meer op gelijk, vinden wij in Polynesië in de „Areoi”. J. C. Anderson zegt in zijn „Myths and Legends of the Polynesians”¹⁾:

„In verband met de godheid Rongo stond het merkwaardig instituut, het Areoigenootschap, alleen bekend op de Tahiti-groep en omliggende eilanden. Het was semi-religieus, en naar men zei, van goddelijken oorsprong”.

„Ta’arua, die de aarde uit de zee opvischte, de vader van goden en menschen, schiep Oro-tetefa en Uru-tetefa, die als broeders golden van Oro (Rongo) en als godheden werden beschouwd. (Oro Rongo is volgens bl. 418 een broeder van Ta’arua en de hoofdgod van Tahiti en van een groot gedeelte van den polynesischen Pacific)”.

1) George G. Harrap & Co. Ltd., London, Bombay, Sydney, zonder jaar.

„Oro zond twee andere zijner broers uit om een vrouw voor hem te zoeken onder de dochters van Ta’ata (Tangata), de mensch, die het eerst geschapen was. Zij zochten voor hem op de eilanden en vonden eindelijk Vairaumati, die zij de geschikte vrouw voor Oro achtten. Oro daalde over den regenboog neer op de aarde, en Vairaumati werd zijn vrouw”.

„De voortdurende afwezigheid van Oro bewoog Oro-tetefa en Uru-tetefa, hun broer te zoeken; over den regenboog, die Oro als weg tusschen hemel en aarde diende, daalden zij neer en vonden Oro en zijn sterfelijke vrouw in hunne ondermaansche woning. Beschaamd, dat zij geen geschenken bij zich droegen, veranderde een der goden zich in een varken en een bosje roode veeren, die de andere broer aan de bewoners van het huis met zijn gelukwenschen aanbood. Oro en zijn vrouw gaven hun blijdschap te kennen, het varken en de veeren bleven, maar de broer van den god kreeg zijn oorspronkelijke gedaante terug”.

„Oro, om zich erkentelijk te toonen, maakte zijn broers tot goden en stelde hen aan als Areoi, zeggende: „Weest gij twee Areoi in deze wereld, opdat gij Uw aandeel moogt hebben (in de regeering enz.)”. Ter herdenking van deze gebeurtenis brachten de Areoi bij alle openbare feesten een jong varken naar den goden-tempel, worgden het, wikkelden het in een losse, open doek en plaatsten het op het altaar. Zij offerden ook roode veeren, die zij de schimachtige (shadowy) veeren der Areoi noemden”.

„De broeders leefden als Areoi in celibaat en hadden geen nakomelingen, en derhalve, hoewel zij hunne aanhangers het celibaat niet oplegden, verboden zij hen, kroost te hebben; het resultaat was de toepassing van kindermoord. Op aanwijzing van Oro stelden Oro-tetefa en Uru-tetefa de eerste Areoi-groep samen, bestaande uit tien mannen van acht verschillende eilanden, en aan hen droegen de goddelijke broeders hun gezag op; zij waren gemachtigd, diegenen in hun genootschap op te nemen, die er gaarne lid van wilden wor-

den, mits zij aan alle voorschriften voldeden, die er voor noodig waren”.

„Forster, die Capt. Cook vergezelde, bericht, dat de Areoi uit de hoogste standen gerecruteerd werden, dat de mannen in het algemeen flink en goed gevormd waren, en allen erkende krijgslieden waren. Forster meent, dat, terwijl het genootschap oorspronkelijk een leven in celibaat eischte, dit voorschrift, dat zich zonder twijfel verzet tegen de natuurlijke driften, bijzonder sterk in het klimaat dezer eilanden, spoedig overtreden werd, maar het doel er van werd bereikt door het vernietigen van het kroost, dat ontstaan mocht. Een mogelijke reden voor het bestaan van dit genootschap was, volgens Forster, de behoefte aan een troep bekwame krijgslieden; een andere was het voorkomen van een te vlugge voortplanting van de hoofden. Ofschoon de Areoi in voortdurende zinnelijkheid schenen te leven, gingen hunne uitspattingen niet zoo ver dat deze hun krachten verminderden; hun worstelen, dansen, en de eischen, die aan hen als krijgslieden werden gesteld, verzekerden de handhaving van een hoogen standaard van lichamelijke geschiktheid”.

„Moerenhout meent, dat de oorsprong van het genootschap in zonnediens te vinden is, daar hij Rongo, den Oro van Tahiti, als zonnegod verklaart. Hij bericht dat van April of Mei tot de dag- en nachtevening in September de Areoi in de Marquesas-eilanden hun uitvoeringen staakten, treurden over de afwezigheid van hun god, dien zij „Mahoui” noemden, dat is Maui. Hij beschouwt Rongo en Maui als afwisselende namen van denzelfden god”.

„In de Maori-mythologie is Rongo de god van de landbouw en de vruchtbaarheid; hij is verder de mannelijke, zoo als Hina de vrouwelijke, de personificatie van de maan. Maui is zonder twijfel een personificatie van de zon, ofschoon eenige van de haardhoekje-verhalen over hem, als b.v. zijn strikken van de zon, er tegen schijnen te spreken”.

„De namen van Rongo en Maui schijnen in Rongo-Maui gecombineerd te zijn, welke

naam de twee hemellichten, maan en zon, samenvat. De namen Oro ¹⁾ en Mahoui zijn dus te zien in Rongo-maui, en zij mogen wel beschouwd worden als de goden der zon en der vruchtbaarheid. Een van de doeleinden van het Areoi-genootschap schijnt het voorstellen der vruchtbaarheid van de natuur te zijn geweest, aan welke voorstellingen de uitspattingen toe te schrijven zijn, ofschoon ook hier er weer aan herinnerd moet worden, dat wat aan een Europeesch toeschouwer uitpatting lijkt, voor hen dit niet is, aangezien hun levensopvatting totaal anders is. Zij genoten, en zonder het te verbergen, van wat een van de wonderen van het menselijk bestaan is, en als zij zich de vruchten van dit wonder ontzegden, zoo ver het de Areoi zelf betreft, dan was daar zonder twijfel een machtige reden voor — zooals er in het hedendaagsche ontzeggen in de geciviliseerde maatschappij ook is.—”

„Een soortgelijk genootschap op de Marquesas-eilanden werd H o k i genoemd of K a i o a. Het bestond uit een rondtrekkende troep van dichters, muzikanten en dansers, en er waren vaste t a h u a (geplaveide plaatsen), waar zij, zooals de Areoi, hun voorstellingen voor het publiek gaven. Rond om de t a h u a waren rijen van lage, opgehoogde terrassen, die als zitplaats voor de toeschouwers dienden. De t a h u a was feitelijk een soort openlucht colosseum of amphitheater, en van een, dat bijzonder groot was, wordt bericht dat het tienduizend toeschouwers kon bevatten.”

„Het verschil tusschen de Areoi en de Kaioa was dit: de leden van het eerstgenoemde genootschap werden ontzien en geacht, die van het laatstgenoemde werden eenigszins geminacht om hun verwijftheid. Dit verschil in waardeering, als het werkelijk bestond, mag aan het verschil tusschen de twee volken worden toegeschreven: de Marquesas-eilanders waren veel energieker en lichamelijker beter ontwikkeld dan de bewoners van Tahiti. De dansen van de Kaioa werden begeleid door het slaan op

1) = Rongo.

trommen en het zingen van een koor tot honderdenvijftig zangers sterk

„Over het bestaan van precies overeenkomstige genootschappen in andere deelen van de Stille Zuidzee hebben wij geen berichten, het zij dan dat men de *U r i t o y* van de Caroline-Eilanden als iets verwants wil beschouwen.—”

„In zekeren zin combineerde het Areoi-genootschap het karakteristieke van de middeleeuwsche minstreelen en, in gewijzigden vorm, dat van de tooneelspelers in de mysterie- en zeden-spelen. Hunne voordrachten waren dikwijls in het recitatief, dikwijls in kadans, en meestal begeleid door trommen en de muziek van fluiten. Zij zongen van de schepping van het heelal, van de wonderen der natuur, van de daden en avonturen van de halfgoden en helden, van de zwerftochten van hun volk, van zijn strijd en overwinningen, waarbij zij gebaren vol uitdrukking bij welsprekende woorden voegden; zij voerden pantomimes op en dansten, en hun optreden werd vol verlangen verwacht en intens genoten”.

„In Mei 1774 zag Capt. Cook meer dan zestig booten, die bij daglicht Huahine verlieten, om naar Ulietea te gaan; de inzittenden vormden een genootschap van Areoi, die de omliggende eilanden bezochten

„Groote voorbereidingen waren noodig vóór hun vertrek. Varkens werden gedood en aan Oro aangeboden, en groote hoeveelheden bananen en andere vruchten werden op zijn altaren geofferd

Op de plaats van bestemming aangeland, gingen zij naar de woning van het voornaamste hoofd en brachten hun offer; een dergelijk offer werd eveneens naar den tempel gezonden als dankbetuiging aan de goden voor de bescherming gedurende de zeereis.—”

„Bij openbare gelegenheden droegen zij dikwijls een gordel van *T i*-bladeren, of een borstrok van rijpe, gele pisangbladeren, terwijl hun hoofden versierd waren met de lichtgele en scharlaken *H u t u*-bladeren (*Barringtonia*); hun eenige opsmuk konden ook de zwarte en roode kleuren zijn,

waarmee zij hun lichamen beschilderden en hun gezichten; de gezichten in het bijzonder werden rood beschilderd met *m a t i*, een scharlaken kleurstof

„Hun openbare uitvoeringen bestonden dikwijls uit voordrachten, die door allerlei gebaren begeleid werden, en hun voorstellingen bij zulke gelegenheden vertoonden iets van het karakter van een tooneel-uitvoering. De priesters en anderen werden onbevreesd belachelijk gemaakt bij deze opvoeringen, waarbij koddige zinspelingen op openbare gebeurtenissen werden gemaakt

Soms gingen zij worstelen, echter nooit boksen — anders een geliefde lichaamsoefening voor mannen en vrouwen. Het dansen echter was de populairste van hun voorstellingen. Daarbij werden zij geleid door den hoofd-Areoi; hun lichamen waren met houtskool geverfd, hun gezichten met een scharlaken kleurstof, en de dansen duurden dikwijls het grootste gedeelte van den nacht. Hun bewegingen werden begeleid door hun stemmen en de muziek van fluit en handtrom. Hun voorstellingen op één plaats konden eenige dagen en nachten duren, waarop zij naar de woonplaats van een ander hoofd vertrokken.”

„Soliede, ruime en soms prachtig versierde huizen waren in verschillende streken van de meeste eilanden gebouwd, hoofdzakelijk als logies voor de Areoi en als plaats voor hun uitvoeringen. Men kan deze als theaters beschouwen.....”

„De Areoi-broederschap was in zeven verschillende klassen verdeeld, die zich door den aard of de plaats van de verfteekens op hun lichamen onderscheidten

Benevens de zeven klassen waren er andere, die zich bij de broederschap hadden aangesloten, voor de spijsen en kleeven van de Areoi zorgden, met hen reisden en verschillende lage diensten verrichtten

„Het werd verondersteld dat degene, die Areoi wilde worden, door de goden hier toe aangezet of geïnspireerd werd. Als een persoon tot het genootschap wenschte te worden toegelaten, vertoonde hij zich gedurende een openbare voorstelling in een toestand

van oogenschijnlijke storing van zijn geestvermogens. Hij snelde door de menigte, die om het huis stond, waarin de spelers hun voorstelling gaven, en in den kring springende nam hij met schijnbaar krankzinnige wildheid deel aan den dans of de pantomime, en deed mee met de spelers tot aan het einde. Dit werd als een aanduiding beschouwd, dat hij verlangde, lid van het gezelschap te worden, en als hij goedgekeurd was, werd hij als knecht aangenomen, die den hoofd-Areoi moest bedienen. Na een proefneming aangaande zijn natuurlijke aard, zijn volgzzaamheid en zijn verknochtheid aan dit beroep, werd hij als hij volhardde in zijn wensch om lid te worden, toegelaten met alle er mee gepaard gaande riten en gebruiken."

„Deze toelating vond plaats bij een groote vergadering van het gezelschap; de hoofd-Areoi stelde hem aan de verzamelde leden voor, gekleed in de *h u h a i o*, een merkwaardig gekleurde inheemsche doek, het insigne van hun orde. Ieder Areoi had zijn bijzonderen naam, en bij de intrede kreeg de nieuwe candidaat van den hoofd-Areoi den naam, waaronder hij in de toekomst onder hen bekend zou zijn. Daarna kreeg hij opdracht, het kroost te dooden, dat hij mocht hebben. Daarop boog hij zijn linker arm, sloeg met de rechterhand op de buiging van zijn linker elleboog, waarmee hij te gelijkertijd tegen de zijde van zijn lichaam sloeg, en zei de aanroeping voor deze gelegenheid op. Hem werd dan bevolen, den doek te vatten, dien de hoogste van de aanwezige vrouwen droeg, en door deze daad volbracht hij zijn initiatie en werd lid van de zevende klasse."

„De bevordering van een Areoi naar een hoogere klasse vond eveneens plaats bij een openbaar feest, als alle leden aanwezig waren. De goden werden aangeroepen, om de bevordering te sanctionneeren, en de leden werden naar den tempel geleid en plechtig gezalfd in tegenwoordigheid van de goden, waarbij ieders voorhoofd met welriekende olie werd besprenkeld. Het offervarken, in het *h a i o* of doek van de orde gewikkeld,

werd hem daarna in de handen gegeven en aan de goden aangeboden. Ieder persoon werd daarop door den leider, die bij deze gelegenheid dienst deed, tot een Areoi van de klasse verklaard, waarin hij bevorderd was."

„Bij den dood van een Areoi duurde de algemeene rouwklacht twee of drie dagen, gedurende welken tijd het lijk op de plaats van het overlijden bleef, omgeven door de familieleden en vrienden van den overledene. Daarop werd het door de Areoi's naar den tempel gebracht, waar het stoffelijk overschot van de koningen neergelegd was. Kort nadat het lijk naar de heilige plaats was gebracht, kwam de priester van Oro en reciteerde, boven het lijk staande, een lang gebed aan zijn god. Dit gebed en de begeleidende ceremoniën ontdeden het lichaam van al den heiligen en geheimzinnigen invloed, dien het van den god had ontvangen door het besprenkelen met welriekende olie bij de bevordering naar de klasse, waarin de Areoi behoorde toen hij overleed. Deze invloed keerde aldus terug naar Oro, van wien hij gekomen was, en het lijk werd later begraven als dat van een gewoon mensch, echter binnen het gebied van den tempel, waarin de lijken van de hoofden werden begraven"—

„In Hawai werd de plaats van de Areoi voor een groot gedeelte ingenomen door de *h u l a*-dansers Het *h u l a* was eveneens half-religieus van natuur. Het was gecombineerde zang of recitatief en dans; de zang en het recitatief hadden betrekking op de mythologie, waarmee natuurlijk dooreengewoven was de geschiedenis van het volk en zijn dagelijksch leven, zoo natuurlijk als goden en godinnen zich onder de sterfelingen mengden"

„Een lange cursus van oefening en studie was noodig om een aspirant tot danser op te leiden; zangen moesten worden geleerd, gebeden, en een oneindige hoeveelheid gebaren en houdingen, want iedere zang had zijn eigen bewegingen. De jongere en aktievere dansers werden voor de krachtigere bewegingen gekozen, de rijpere voor de

minder energieke, het knielen of zitten met fluit en trom

„Er bestond een groote verscheidenheid in de verschillende hula's, van deftig en statig tot vroolijk en levendig. Alle mogelijke onderwerpen werden behandeld: liefde, oorlog, geschiedenis, mythologie, natuurbeschrijving. Een geliefd thema was de liefde van de godin Pele voor Tohiau, en de avonturen van dezen vereerden, maar ongelukkigen sterveling en die van de lievende, vriendelijk geaarde Hiiaka', de jongste zuster van de opvliegende Pele, maar iedere zang bevatte zinspelingen, die gelijk vensters waren voor de ziel, en vleugels voor de verbeeldingskracht.—”

Tot zoo ver Andersen in zijn „Myths and Legends of the Polynesians”. Ik heb het verslag, inzoover het de Areoi zelf betreft, zoo uitvoerig vertaald, omdat wij in deze instelling misschien iets kunnen zien, dat zich min of meer parallel met het Javaansch menschen-tooneel heeft ontwikkeld, en waarin wij een aanwijzing kunnen vinden, dat het Javaansche menschen-tooneel (dat ik nog altijd voor ouder houd dan het schimmenspel) terug is te voeren op een oorspronkelijk malayo-polynesisch kultuurgoed. Dit is voorloopig natuurlijk niets dan zuiver hypothese, zoo lang ons niet voldoende gegevens over het menschen-tooneel in Oud-Java ter beschikking staan. Wel hebben wij aanduidingen, die ons zouden kunnen wijzen, waar wij misschien kunnen zoeken.

Ik kom terug op de vraag, die ik in mijn vorig opstel heb gedaan naar aanleiding van Dr. Stein-Callenfels' „Sudamala”¹⁾: bestaat er een samenhang tusschen de tempel-reliëfs en tooneel-opvoeringen door menschen? Zoo ja, dan moet omstreeks 1280 Çaka een menschen-tooneel op Java reeds hebben bestaan. Verder onderzoek in dit opzicht van andere reliëfs zou misschien nog meer materiaal brengen. De vraag, of de reliëfs op een tooneel met of zonder masker teruggaan, zou misschien iets opgehel-

derd kunnen worden door een onderzoek, welke lakons of legenden wij met wajang-kenmerken op de reliëfs vinden, en of deze ook tot het repertoire van het maskerspel, zoover uit de traditie bekend, behooren.

Een andere vraag is die, of er ook op Java tooneel-genootschappen bestonden die in zekeren zin overeenkwamen met de Areoi van Polynesië, d.w.z. semi-religieus, en samengesteld uit de hoogste rangen van de maatschappij. Wat de „gamboeh”-troepen betreft, zoo lezen wij wel, dat prins en prinsessen als „gamboeh” verkleed rondtrokken, echter niet, dat deze gamboeh's ook gewoonlijk uit de hogere standen afkomstig waren. Over de religieuze zijde van deze instelling heb ik tot nu toe nog niets gevonden; misschien kunnen de termen, die in de Javaansche redakties van den Pandji-roman voor deze tooneelspelers worden gebezigd, ons verder brengen.

Dr. Pigeaud was zoo vriendelijk, mij attent te maken op de „ambandagina's”, van wie in de Tantu Panggelaran bericht wordt, dat zij hun naam van Vrouwe Uma ontvingen²⁾. Dr. Pigeaud voegt er toe: „Van de twee groepen ambandagina's, waarvan de wijding in dit stuk vermeld wordt, is de maatschappelijke positie en werkkring ook allerm minst duidelijk 't Is mogelijk, dat 't woord in 't algemeen gebruikt werd om 'n groep rondtrekkende lieden aan te duiden, die zich op muziek en andere spelen toelegden, die allen nog eenigszins (in welke mate dit 't geval was, is niet meer na te gaan) 'n religieus karakter droegen” Verder is er de widu, van wien Dr. Pigeaud opmaakt dat hij een bard is geweest. — Opmerkingen over den widu en den ambandagina vinden wij nog in Dr. Aichele's „Altjavanische Berufsbezeichnungen”, waarvan een vertaling in dit tijdschrift verscheen.

Ik moet met deze aanwijzingen volstaan; mogen zij aanleiding geven, om ook het menschen-spel te betrekken in het verder onderzoek naar den oorsprong van het Javaansche Tooneel.

1) Verhandelingen, B. G. v. K. & W., Deel LXVI, eerste stuk.

2) Dr. Pigeaud, De Tantu Panggelaran, blz. 80, 149 236/237 enz.

DE PARON BOENGKOEK VAN SIDOMOELJO

door

A. W. P. HOLWERDA.

In de desa Sidomoeljo, district Samboeng van het Regentschap Demak vond ik in 1929 een oude empoe.

Al pratende vernam ik spoedig, hoe onder de desalieden zijn aanbeeld in hooge eere stond, de paron, die „wel twintig geslachten” van vader op zoon overgaande in de familie van dezen empoe bewaard gebleven was.

Tirtowidjojo heette deze wapensmid, in zijn omgeving meer bekend als empoe Tir.

Bij mijn eerste bezoek zag hij er ziek en zwak uit en oogenschijnlijk was het een man op leeftijd, oogenschijnlijk, want booze tongen beweerden, dat empoe Tir veel opium schoof.

De paron kreeg ik niet dadelijk te zien, die mocht alleen op bepaalde dagen te voorschijn worden gehaald onder bepaald ceremonieel en die „goede” dag viel pas veel later.

Ik had geen fototoestel bij mij, betreurde dit, want deze smid had een eigenaardig gelaatstype en de anthropobiologische onderzoekingen van Dr. Nyéssen interesseerden mij.

Vroeger had ik wel eens gehoord, dat het beroep van wapensmid alleen in bepaalde geslachten werd beoefend.

Ik benutte daarom de gelegenheid van het gelaat van Pa Tir een potloodschets te maken.

Voordat de goede dag was aangebroken overleed hij.

Zijn aanbeeld was in de desa, ook in de omgeving, bekend als de *Paron Boengkoek*.

Een bloedverwant van Empoe Tirtowidjojo, Kertowidjojo, vertelde mij op den „goeden dag”, toen ik de smidse weer bezocht, wat hem van de paron bekend was.

Dit verhaal laat ik hier zonder commentaar volgen; de geschiedkundige naam- en

titelverwarringen zal de lezer van Djawa mij ongetwijfeld ten goede houden.

In overoude tijden vestigden de wapensmeden zich nimmer in een vaste woonplaats.

Zij trokken van de eene stad naar de andere, van dorp tot dorp, overal werk zoekende.

Waar zij werk vonden bleven zij eenigen tijd gevestigd.

Zoo leefde ook Empoe Soepo, een der meest bekende wapensmeden uit zijn tijd.

Op een goeden dag vertoefde hij in het gehucht Srambatan in de buurt van Sidomoeljo.

Hij noemde zich met een schuilnaam de „modin” van Srambatan.

Ook hier vervaardigde hij wapens en voornamelijk fraaie krissen.

Toen de vraag naar wapens verminderde en Soepo geen voldoende arbeid meer vond, trok hij verder naar de Moeria.

Op dezen berg smeedde hij de kris Goeling Moeria, een waar toonbeeld van smeedkunst, hetwelk hem om de Moeria een reputatie van kundigheid bezorgde.

Naar dezen kris noemde men hem dan ook Empoe Goeling Moeria.

In de smidse met zijn bezoekers pratende vernam hij op een goeden dag over een ambtgenoot, die zich in het rijk Mentaök had gevestigd en zich daar grooten roem had verworven.

Met een gevoel van naijver in zijn hart, besloot Empoe Goeling Moeria zijn ambtgenoot te bezoeken en vergezeld van een knecht trok hij verder naar Mentaök.

Spoedig ontmoetten de beide empoe's elkaar en na een woordenstrijd kwam het weldra tot een tweegevecht.

Maar de Empoe van Mentaök bleek onkwetsbaar te zijn. Goeling Moeria geraakte uitgeput door het nuttelooze vechten met

den tegenstander, die over geheime krachten beschikte.

In een rustpauze vroeg hij zijn bediende om raad.

Deze ried zijn meester niet nutteloos te strijden met wapens, die toch geen doel konden treffen; veel beter ware het als Empoe Soepo er zich toe bepaalde zijn tegenstander uit te putten door een handgemeen te ontwijken.

Sidopalon, zoo heette de knecht, herinnerde zijn meester eraan hoe de macht der onkwetsbaarheid nauw verbonden was aan het zweet in het menschelijk lichaam, hoe meer zweetvocht een onkwetsbare verloor, hoe meer ook zijn vermogen afnam om over deze geheimzinnige macht te beschikken.

Zoodra hij geheel uitgezweet was, zou de empoe van Mentaök zeker ook geheel uitgeput zijn.

Na dezen raad kreeg Goeling Moeria weer moed en hervatte den strijd. Sidopalon's strijdplan kwam hem werkelijk goed voor, en hij ontweek dan ook alle lichamelijke aanrakingen met zijn tegenstander.

Kort duurde het gevecht; het zweet gutste uit het lichaam van Mentaök's empoe weg en toen empoe Soepo tot den aanval wilde overgaan, bleek zijn tegenstander veranderd te zijn in een brok staal met een menschelijken vorm.

Nog verhit van de emotie sloeg Goeling Moeria toe, maar sloeg slechts den stalen menschvorm stuk.

Woedend slingerde Empoe Soepo de stukken van zich af. Een stuk, en wel de romp, viel toen neer in de desa Sidomoeljo. Een ander stuk viel in de desa Sesang.

Deze romp is nu de paron boengkoek, het lichtgebogen aanbeeld, van het smedengeslacht van Empoe Tirtowidjojo.

In de desa Sidomoeljo wordt de bovenstaande vertelling nog vaak voorgedragen door den *dalang* van de *wajang klitik* en in de nachten, als de dorpsgenooten samenkomen om bij een hunner de nachtwake te verrichten na belangrijke familiegebeurtenissen.

De oudst bekende voorvader van empoe Tir was empoe Wasidjo, thans is de paron eigendom van Tirta's zoon Parman.

De Paron boengkoek is een gewoon aanbeeld, wel iets meer gebogen dan de gebruikelijke desa-paron.

Het wordt bewaard in een linnen zak met bloemen-de gebruikelijke boreh- en is opgeborgen in een kast.

Iederen Donderdagavond wordt het met zak en al bewierookt. Uit den zak mag het alleen gehaald worden op een Vrijdag-Wage in den maand Soero.

De paron stelen is onbegonnen werk, want deze heeft de eigenschap steeds van zelf terug te komen bij den rechtmatigen eigenaar.

Het aanbeeld wordt alleen gebruikt op een Vrijdag-Wage in de maand Soero.

Bij den aanvang van dien dag (Donderdagavond te voren) wordt eerst de kamer, waarin de kast met deze paron staat, bewierookt en opgeredderd.

's Morgens wordt de kast onder het branden van wierook geopend; eerbiedig wordt de paron toegesproken met de woorden: „Kjahi Boengkoek dak djak njamboet gawé, moegâ-moegâ pinaringânâ slamet”.

Vervolgens wordt de zak uit de kast gehaald en de paron uit de zak genomen om het op een houten onderstel in de smidse te plaatsen.

Na den arbeid wordt de Kjahi met een versch bloemenoffer weer in de zak opgeborgen.

Eigenaren van krissen laten op dien dag hun kris schoonmaken en op dezen paron aanzetten (njepoeh).

Gedurende dezen arbeid en trouwens den geheelen dag door moet de empoe vasten.

Het aanzetten bepaalt zich uitsluitend tot het op de paron plaatsen van de kris, waarbij het lemmer het aanbeeld slechts even raakt.

De paron mag alleen gebruikt worden voor werkelijk goede en waardevolle krissen en de eigenaren weten dit van zelf volgens Kertowidjojo, want de minderwaardige breken stuk — gelijk een glas, waarin te warm

De Kleboet van Empoe Wasidjo.

De Paron Boengkoek met den eigenaar.

Kleboet van Wasidjojo.

water wordt gegoten — zoodra het lemmer met Kjahi Boengkoek in aanraking komt.

Empoe Tirto was vroeger nog in het bezit van een familiehandschrift, een hand-leiding bij het smeden van krissen, vertelde mij zijn zoon, maar dit was bij een bandjir verloren geraakt.

Wel had hij nog een oude teekening waarop een deel van het lemmer was afgebeeld met de namen bij de onderdeelen daarvan.

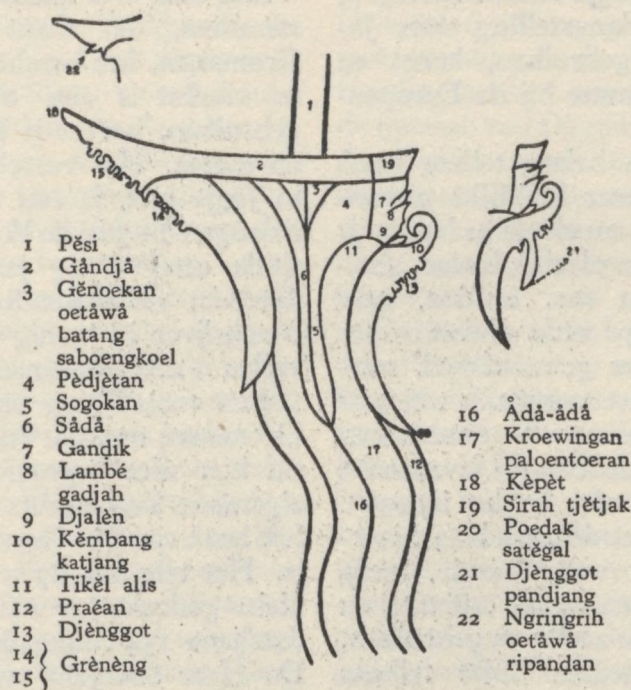
Deze mocht ik kopiëren. In het origineel

zijn de cijfers met Javaansche cijferteekens aangeduid.

Ten slotte moet ik even vermelden, dat mij in het gehucht Pondok dicht bij Sido-moeljo nog een lingga gewezen werd, die gediend zou hebben als drager (kleboet) om den hoofddoek van Empoe Wasidjo in den goeden vorm te houden.

Volgens de desalieden zou een witten doek gedurende den nacht van Vrijdag-Wage daarop geplaatst vanzelf zwart worden.

Bojolali, 20 November 1931.

VORSTENLANDSCHE GAREBEG'S

door

Dr. TH. PIGEAUD.

Naar aanleiding van:

*De Garebegs in het Sultanaat Jogjakarta, door
R. Soedjana Tirtakoesoema, Translateur te Jogjakarta.*

*Druk en uitgave van de drukkerij en uitgevers-
firma v.h. H. Buning, Jogjakarta 1931, 157 bldz.*

Toen Dr. J. Groneman, de zeer verdienstelijke, maar door enkelen miskende beschrijver van de Jogja'sche toestanden van een halve eeuw geleden, in 1888 zijn boek over de Garebeg's te Jogjakarta afsloot (pas in 1895, met „photogrammen" van den bekenden Javaanschen fotograaf Cephas, uitgegeven door het K. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde in Den Haag) was het in de Vorstenlanden nog in vele opzichten „de goede oude tijd". Moderne Westersche ontwikkeling vond men uiterst zelden in de Jogja'sche hofkringen, wetenschappelijke belangstelling voor Javaansche zeden en gebruiken, kunst en beschaving niet veel meer bij de Europeesche ingezetenen.

Op dit gebrek aan belangstelling heeft Dr. Groneman een zeer loffelijke uitzondering gemaakt. Zijn nauwkeurige beschrijvingen van Javaansche plechtigheden, dansen, kunstvoorwerpen enz. werden, naar het schijnt door de geleerde onderzoekers van zijn tijd niet zeer gewaardeerd, misschien omdat zij, in het toenmaals wel zeer verre Batavia, het belang van deze zaken voor onze kennis van de levende Javaansche kunst en beschaving niet helder inzagen. Thans echter, nu het onderzoek langzamerhand, geleid door de volkenkunde, eenig inzicht begint te krijgen in het ontstaan en de beteekenis van oude zeden en gebruiken, vormen en plechtigheden, blijkt telkens weer de behoefte aan berichten over oudere toestanden. Dr. Groneman's werken zijn in dit opzicht ten aanzien van Jogjakarta van veel nut, vooral waar de Javaansche letterkunde in Jogja zich nauwelijks ooit heeft bezig gehouden met het geven van

beschrijvingen, die voor het onderzoek te gebruiken zijn. In Soerakarta hebben de Javaansche geletterden wel eenige dergelijke beschrijvingen gegeven. Niettemin ware het te wenschen, dat ook daar een zoo ontwikkeld Europeesch beschrijver als Dr. Groneman in de tweede helft van de vorige eeuw, voordat er zooveel van het oude was verdwenen, aan het werk was geweest. De geschriften van den Heer Winter kunnen dit gemis slechts ten deele vergoeden.

Het kan niet anders dan tot blijdschap stemmen, dat thans dit werk van Dr. Groneman, het beschrijven van wat er nog te vinden is aan oude Vorstenlandsche gebruiken, hervat is door den Heer Tirtakoesoema. Het verschijnen van zijn boek, in Jogja zelf, is een teken ervan, dat de belangstelling in de Vorstenlandsche dingen sinds een veertig jaar geleden vermeerderd is, en bovendien, dat de taak van beschrijver in menig opzicht thans toegevallen is aan Inheemschen.

Een vergelijking van het boek van Dr. Groneman met dat van den Heer Soedjana zal hier niet beproefd worden. Over het algemeen kan slechts gezegd worden, dat het boek van Dr. Groneman iets uitvoeriger is. Het telt ook 87×2 kolommen druks, klein gedrukt, terwijl dat van den Heer Soedjana 154 ruimgedrukte bladzijden telt. De Heer Soedjana weet echter weer talrijke bijzonderheden te geven, die in het oudere boek niet te vinden zijn. En dan is de vergelijking van den ouden toestand met die van thans, zooals reeds gezegd, van genoeg belang om het uitkomen van het nieuwe boek te rechtvaardigen. Het oude

was trouwens reeds sinds lang uitverkocht.

De Heer Soedjana heeft zijn werk verdeeld in een negental hoofdstukken van ongelijke lengte: over de geschiedenis, de garebeg Moeloed, de Sekatèn (Kermis), de goenoengan's (spijsbergen), de pradjoerit's (Soeltanstroepen), de garebegplechtigheid, de garebeg Moeloed Dal, de garebeg Poeasa en de Maleman's, de garebeg Besar, benevens een slot-hoofdstuk. Onder deze hoofdstukken zijn vooral die van belang, waar de Heer Soedjana zich streng bepaald heeft tot het geven van beschrijvingen. Zijn ambt van Translateur voor de Javaansche taal, dat ook als plicht meebrengt het regelen als ceremoniemeester van officiële plechtigheden, en zijn persoonlijke betrekkingen tot den Kraton, hebben hem blijkbaar in staat gesteld vele bijzonderheden nauwkeurig op te nemen en aan te teekenen. Ik wil hier slechts noemen, als mededeelingen die ons nog weinig bekende bijzonderheden leeren, de aantekeningen over de goenoengan's, over de pradjoerit's en hun vlaggen en in het algemeen die over de kleeding, de staatsiestukken, waardigheids-teekenen en rijkssieraden, en de juiste Javaansche rangen en titels der talloze manlijke en vrouwelijke hoogwaardigheidsbekleeders, die bij de plechtigheden in den Kraton een rol hebben te vervullen.

Als voorbeeld van een aantekening, die van belang geacht moet worden voor de vermeerdering van ons inzicht in de betekenis der oude gebruiken, wil ik hier een paar zinsneden aanhalen. Op blz. 64 van het boek van den Heer Soedjana leest men:

„Wijlen Soeltan de VIIde droeg bij deze gelegenheid” (bij de garebeg's) „een bijzonder galabuis, de Kjai Antrakoesoema, een erfstuk van hooge waarde, bestaande uit aan elkander genaaide driehoekige stukjes bedrukt, dik katoen, soop, door een zekere Mevrouw Wieseman als huldeblijk aan Soeltan den VIden aangeboden. Het prototype moet echter van Soeltan den Isten zijn geweest; het wordt nu nog met den tweeden Kjai Antrakoesoema als heilig erfstuk bewaard”.

Dit bericht is het waard, er eenige verdere mededeelingen en beschouwingen aan vast te knoopen.

Dr. Groneman laat niet na melding te maken van dit lapjeskleed. Hij vermeldt zelfs twee overleveringen betreffende de afkomst ervan. Op blz. 56 van zijn boek vertelt hij de geschiedenis van Djaka Taroeb, een van de, legendarische, stamvaders van het Mataram'sche Vorstenhuis. Taroeb is een dorp in het oude landschap Séla, thans onderdistrikt Tawanghardja, Regentschap Grobogan. Van dezen „jonker van Taroeb” wordt o.a. het aloude, in zeer vele literaturen bekende, verhaal van de „zwantenjonkvrouw” verteld: hij zou zich een hemelnimf, een widadari, tot vrouw hebben verworven, door, toen zij haar hemelsch kleed had afgelegd om te baden, dit te stelen en te verbergen, waardoor zij niet terug kon keeren naar haar verblijf. Dit widadari-kleed zou Antrakoesoema geheeten hebben.

Een andere overlevering vermeldt Dr. Groneman echter op blz. 63. De Kjai Antrakoesoema en de Kjai Goendil zouden kleedingstukken zijn, na de voltooiing van de moskee van Demak, als een geschenk van den Gezant Gods uit den hooge tusschen de verzamelde Soenan's neergevallen. Onmiskkenbare teekenen wezen Soenan Kalidjaga aan als dengeen, voor wien zij waren bestemd.

Dit laatste verhaal omtrent den „mantel des Profeten”, die op de schouders van Soenan Kalidjaga zou zijn gevallen, vindt men niet zelden terug in de Javaansche babad's. Blijkbaar mag men het in verband brengen met de groote vereering, die telkenmale in de oudere Zuid-Midden-Javaansche letterkunde kenbaar wordt, voor Soenan Kalidjaga als den beschermer en leidsman van het Mataram'sche Vorstenhuis. Soenan Kalidjaga zou dat kleed geschonken hebben aan Panembahan Sénapati, den grondlegger van de latere macht van Mataram. Sindsdien zouden alle Vorsten uit het Mataram'sche Vorstenhuis in het bijzonder bij hun troonsbestijging en in den krijg dit kleed moeten dragen.

Hierbij wordt nog aangeteekend, dat Ir. Moens in 1930 een rasoekan antrakoesoema, die het eigendom zou zijn geweest van Soeltan Amangkoeboewana VI, aan het Museum van het K. Bataviaasch Genootschap ten geschenke heeft aangeboden.

Deze overleveringen stellen reeds duidelijk genoeg in het licht, dat men dit lappenkleed als van de grootste beteekenis voor de Vorstenmacht heeft beschouwd. Opmerkelijk is het nu echter, dat dergelijke kledingstukken, zelfs ook antakoesoema genaamd, behooren (behoorden) tot de waardigheidsteekenen van de doekoen's, de priesters, der Tenggerezen. Hier zou men meenen, dat zij teekenen waren van priester-, middellaar-macht.

Ook herinnert men zich, dat een badjoe antakoesoema volgens de Javaansche fabelleer behoort tot de eigendommen van Werkoedara's zoon Gafoetkatja, den Vorst van het rijk der door het luchtruim flitsende demonen Pring-gendani ¹⁾. Gafoetkatja is in de wajangmythologie, niettegenstaande zijn half-demonischen aard, een trouw vriend en beschermer van zijn jongeren neef Angkawidjaja, Ardjoena's zoon, den stamvader der latere Vorstengeslachten. Weer vallen hier het bezit van het lappenkleed en het optreden als bovenmenselijke beschermer en leidsman samen, evenals bij het kleed der hemelnimf, den mantel des Profeten en het Tenggersche priestergewaad.

De naam Antakoesoema, Antrakoesoema, beteekent waarschijnlijk: veelbloemig, veelkleurig. Verdere veronderstellingen over het verband tusschen deze veelkleurigheid van het kleed en de bijzondere functie van

den drager zijn hier niet op hun plaats. Ik wil nog slechts vermelden, wat mij medegedeeld werd, dat in een enkele ouderwetsche familie in Bagelèn een van lapjes gemaakt (tambal) kleed als werkzame toelak, afweer, bij ziekte werd beschouwd. De tambal-batik-patronen tambal miring, tambal kanoman, zijn blijkbaar nabootsing van dergelijke lappenkleeden. Volgens den Heer Gericke, in het Jav.-Ned.-Woordenboek van 1847, was tambal de naam van: „een soort van veelkleurig, uit bonte lappen samengesteld kamizool, dat door de Tamtama's gedragen wordt”. Men weet dat de Tamtama's een der oudste troepen Kraton-pradjoerit's zijn, waarvan de Javaansche geschiedboeken reeds voor den tijd van den Kraton van Demak, in de eerste helft van de 16e eeuw, krijgsdaden weten te vermelden. Thans dragen zij in Soerakarta echter niet meer deze lapjeskleeding. In Jogjakarta leven de Tamtama's voort in de troep Kraton-pradjoerit's Prawiratama; deze dragen thans een soort 18e eeuwsch Europeesch uniform, met kaplaarzen.

Het bovenstaande zij voldoende om duidelijk te maken, van hoeveel belang de beschrijving van Vorstenlandsche zeden en gewoonten voor ons inzicht in de oude Javaansche gedachtenwereld kan zijn. Dr. Groneman zoomin als den Heer Soedjana is dit voorbijgegaan; zij hebben beide in hun boeken over de Jogja'sche plechtigheden herhaalde malen erop gewezen, dat na de beschrijving eigenlijk nog een verklaring behoort te komen. Dr. Groneman heeft zich echter bijkans geheel onthouden van

1) Volgens: de Clercq-Pulle, Nieuw Plantkundig Woordenboek voor Nederlandsch-Indië, 1927, onder No. 480, is een Maleische naam van de Javaansche bamboe gendani (bamboe tjina, bambusa multiplex Raeusch, b. nana Roxb.) boeloeh perindoe. Hierover leest men: „Volgens Ridley” (List of Malay Plant Names, Singapoer 1897) „geldt die naam echter uitsluitend voor Bambusa magica Wray” (overigens nergens in de handboeken afzonderlijk vermeld). „Deze soort, welke in Minangkabaoe'sche verhalen als talang parindoe voorkomt, moet, naar het volkgeloof, een kleine bamboesoort zijn, die op den top van „bergen groeit, niet hooger wordt dan een span, en herkenbaar is aan de doode vogels, die er onder liggen. „Alleen een orang bertoewah vindt die, en hij, die er een „bezit, kan alles krijgen, wat hij verlangt. Met boeloeh

„perindoe duiden de Maleiers echter ook aan een bamboezen koker, waarin tusschen twee geledingen overlange „sche insnijdingen zijn gemaakt, en die, in den wind gehangen, een klagend geluid voortbrengt als van een Aeolusharp. Dat boeloeh tjina zich hiertoe bijzonder leent, en „daarom dien naam ontving, is niet onmogelijk”. De overgangen van namen in het midden latende, maken deze mededeelingen het waarschijnlijk, dat bamboe gendani in verband gebracht mag worden met oude denkbeelden over berg- en windgeesten. Gafoetkatja's Kraton Pringgondani lokaliseert de Soerakarta'sche overlevering thans op den Lawoe. Dit kan niet zonder beteekenis zijn, in verband met de oude en ook thans nog levende vereering voor dien berg, en het bestaan van de voor een belangrijk deel oudinheemsche terrassen-heiligdommen op zijn hellingen.

pogingen die te geven. De Heer Soedjana daarentegen heeft zich daartoe wel geroepen gevoeld.

In zijn eerste hoofdstuk, over de geschiedenis, vermeldt hij eenige Javaansche overleveringen, die met het ontstaan der garebeg's in verband zouden staan. Deze overleveringen hebben betrekking op het bestaan van oude rijks-slametan's, periodieke feestelijke plechtigheden, gevierd ter bevestiging van den voorspoed van den Kraton, tegenstukken van de bekende slametan's-désa. Die zouden genoemd zijn: radjawéda (waarschijnlijk ten rechte: radjaméda, râjamédha, koningsdieroffer) en later: slametan maésa lawoeng (de plechtigheid van den loslopenden karbouw). Uit de verbinding van deze rijks-slametan's met de viering van de Moslimsche hoogtijden en de beoefening van de weldadigheid door de Vorsten (spijsuitdeelingen) zou, naar het inzicht van den Heer Soedjana, de huidige garebegviering zich ontwikkeld kunnen hebben.

Helaas zijn de aangehaalde Javaansche overleveringen over de radjawéda-plechtigheden in sommige rijkjes van den grijzen voortijd, evenals de berichten over deze rijkjes (Gilingaja, Pengging) zelf, vrij jong. Zonder bevestiging door oudere berichten is er aan deze en dergelijke verhalen weinig bewijskracht op het gebied der geschiedenis toe te kennen.

De maésa-lawoeng-plechtigheid daarentegen is welbekend, ook nu nog in Soerakarta. De Heer Soedjana geeft er een (gedeeltelijke) beschrijving van, en vermeldt, dat de datum, waarop zij jaarlijks plaats vindt (op een Donderdag in het laatste gedeelte van de maand Rabingoelakir), in verband zou staan met de herdenking van het betrekken van den Kraton van Soerakarta door Soenan Pakoeboewana II. In Rabingoelakir viel de 100ste dag (een meer voorkomende Javaansche termijn voor herdenkingen) na den dag in Soera van het jaar Djé 1670 (Februari 1745),

waarin de oude Kraton van Kartasoera verlaten werd¹⁾. Misschien is de maésa-lawoeng-plechtigheid dus te beschouwen als plaatselijk, verbonden aan de vestiging van den Kraton. Hierop wijst, dat ook in de Mangkoenagaran in Soerakarta jaarlijks een maésa-lawoeng-plechtigheid gevierd pleegt te worden ook in Rabingoelakir, en ook in verband staande met de vestiging van P. A. A. M. N. I. in Sala in 1757.

Hoe men het verband van deze plechtigheden met het doel waar zij voor dienen moet begrijpen, wordt hier niet uiteengezet. Vermeld kan nog worden, dat ook in Jogja een dergelijk karbouwe-offer (een albino-karbouw met naar voren gebogen horens) niet onbekend was, in verbinding met het in processie ronddragen van de poesakavaandels van den Kraton Kjai Toenggoelwoeloeng en Kjai Slamet in tijden van pestilentie²⁾. Den karbouw werd, nadat hij geslacht was, de kop afgeslagen, en deze werd begraven tusschen de twee waringin's die midden op de Noorder aloen-aloen staan. De naam maésa-lawoeng schijnt daarvoor in Jogja echter niet zeer bekend te zijn. Misschien mag men dit offer ook in verband brengen met de oenan-oenan plechtigheid in de Tengger. Het gebruik van een karbouwe-kop als bouw-offer is overbekend.

Juist dat deze plechtigheden vrij bloederig zijn en in den eenmaal bezetten grond, de aarde, wortelen, is m.i. aan te merken als pleitende tegen de veronderstelling, dat de huidige garebegviering van hen afstamt. Daar komt nog bij, dat in Soerakarta en Jogjakarta het karbouwe-offer en de garebeg's naast elkaar bestaan. De maésa-lawoeng-plechtigheid en de garebegviering stemmen, naar het mij voorkomt, eigenlijk alleen daarin overeen, dat zij uitgaan van en plaats vinden ten behoeve van den Kraton, het Vorstenhuis en zijn dienaren, het rijk.

De naam garebeg duidt er op, zooals de Heer Soedjana opmerkt, dat als een belangrijk bestanddeel van deze plechtigheden te

1) De data, die de Heer Soedjana opgeeft, stemmen echter onderling en ook met de bekende omrekeningstabellen niet overeen.

2) Deze processie wordt bedoeld in het Tijdsch. Batav. Gen. 71, 1931, blz. 329.

beschouwen is het in statie en met groot gevolg naar buiten komen van den Vorst (uit den Kraton naar de Sitinggil, naar de Moskee, vroeger ook naar de Lodji, het Residentiehuis). Al blijft thans de Vorst, behalve bij Garebeg-Moeloed-Dal, op den Sitinggil zitten, de plechtige optochten vullen toch nog steeds een groot deel van den tijd.

Bij het zoeken naar het wezenlijke van de garebeg-viering zijn niet te vergeten de goenoengan's, de spijsbergen, die, nadat zij met zekere plechtigheid in den Kraton zijn gereed gemaakt, wederom in een plechtige, schier eindeloze optocht door honderden menschen langs den Vorst over den Sitinggil, de trappen af en over den aloen-aloen naar de Moskee worden gedragen, om daar als slametan-maaltijd te dienen. Bij gelegenheid van Garebeg-Moeloed-Dal neemt de Vorst zelf deel aan dezen maaltijd, gezeten in de Zuidhelft van de soerambi, met het gelaat naar het Noorden, dus in dezelfde richting als bij de gewone garebeg's.

Het is dan ook waarschijnlijk niet ver bezijden de waarheid, wanneer men in de garebeg-viering als het wezenlijke ziet de plechtige gemeenschappelijke maaltijd, of de aanduiding daarvan, door den Vorst met zijn verwanten en dienaren gehouden. Men weet dat aan min of meer plechtige gezamenlijke maaltijden zeer vaak, lang niet alleen op Java, religieuze waarde wordt gehecht. Op Java treedt dit wel zeer sterk naar voren, door de ongemeene veelvuldigheid van de slametan's, eigenlijk nooit iets anders dan gezamenlijke maaltijden, welke men bij alle mogelijke gelegenheden pleegt te houden.

Ongetwijfeld is er over de garebeg-viering echter nog wel het een en ander op te merken. Men mag aannemen, dat de garebeg-viering een vrij lange ontwikkeling heeft doorgemaakt, voordat zij werd wat zij thans is. Of zij reeds in den ouden, zelfs in den voor-Moslimschen tijd, plaats had, en in welken vorm, is onbekend. Men kan slechts vermoeden, dat het geen toeval is, hetwelk twee groote Vorsten-slametan's vrij

regelmatig over het jaar verdeeld heeft, met ongeveer gelijke, zes-maandelijksche tuschenruimten: Moeloed en Bakda. De Garebeg-Besar neemt in de gedachten der niet of weinig godsdienstigen in Zuid-Midden-Java een ondergeschikte plaats is. Bekend is, dat met Moeloed en Bakda volgens de oude regeling de pachters hun halfjaarlijksche pacht met alles wat erbij behoorde bij hun landheeren, de apanagehouders in de hofstad, moesten komen storten.

Bij het zien van de bijzondere waardeering voor de twee groote halfjaarlijksche garebeg's (in tegenstelling tot Garebeg-Besar) in Moeloed en Bakda, is het nuttig acht te slaan op de beteekenis die het volksgeloof aan deze maanden en hunne hoogtijden toekent. Of deze populaire voorstellingen en gebruiken van ouds de *grondslag* zijn geweest van twee halfjaarlijksche hoogtijden op Java, is niet vast te stellen. Men zou zich kunnen voorstellen, dat in het voor-Moslimsche Java dergelijke feesten bestonden, en dat, bij het doordringen van den Islam en den Moslimschen kalender, het volksgebruik de viering dezer feesten heeft doen ineensmelten met de Moeloed- en Bakda-plechtigheden, wellicht ook daartoe geleid door het zien der volksgewoonten van de Voor-Indische Moslims, die den Islam in den Archipel brachten. Over de zeden en gebruiken der voor-Moslimsche Javanen is echter uitermate weinig bekend, zoodat dergelijke veronderstellingen nog geen bevestiging hebben kunnen vinden. Voorloopig zij het voldoende in het licht te stellen, wat het huidige Javaansche volksgeloof in Midden-Java denkt van de garebeg's. De vraag, hoe deze populaire voorstellingen en gebruiken in verband staan met de herdenking van de geboorte en den dood des Gezanten, en het vieren van het einde der Vasten, vereischt een afzonderlijk onderzoek. Daarbij zal de vergelijking met de feestviering bij andere Moslimsche volken niet te verwaarloozen zijn.

Vele schrijvers hebben opgemerkt, dat, niet alleen op Java maar alom in de Moslimsche wereld, Moeloed (Rabingoelawal) de

maand der feesten en der vreugde is. In het bijzonder in Midden-Java zijn er in de volksgebruiken, die de Garebeg-Moeloed-viering vergezellen, zaken te onderkennen, die klaarblijkelijk berusten op oude populaire voorstellingen over de bevordering der vruchtbaarheid bij mensch, dier en gewas. Ik wil hier slechts wijzen op het gebruik der boeren, die voor de Sekatèn-kermis in grooten getale in de stad komen, dan zweepen te koopen, aan welker geklap zij een heilzamen invloed toeschrijven. De Heer Soedjana vermeldt dit ook in zijn boek op blz. 132. In Soerakarta hebben de kleine luiden ook ten aanzien van de kanonnen, die bij de garebeg worden afgeschoten, verschillende denkbeelden, die in verband staan met vruchtbaarheid. Voorbeelden van het optreden van kanonnen elders als vruchtbaarheidssymbolen zijn er genoeg.

Opmerkenswaardig is in dit verband, wat Prof. Snouck Hurgronje mededeelt in zijn werk over Atjèh (Achehnese I blz. 208). Daar te lande gelooft men, dat de Moeloed-viering geschiedt op last of op aanbeveling van den Radja Rom, denzelfden die Atjèh ook een kanon schonk, later Lada si Tjoepak geheeten, en handwerkslieden om het volk in de ambachten te onderwijzen.

Behalve in de Vorstenlanden wordt op Java de Sekatènkermis en de Garebeg-Moeloed ook onder een zeer grooten toeloop van menschen gevierd in Tjerbon, op de aloen-aloen's der afstammelingen van het oude Tjerbon'sche Soeltansgeslacht, dat tot stamvader heeft Soenan Goenoengdjati. Hoewel de viering in Tjerbon eenigszins afwijkt van die in de Vorstenlanden, zijn er ook daar volksgebruiken aan te wijzen, die in verband staan met vruchtbaarheid.

De zeven Sekatèn-nachten met het bespelen van de gamelan's-sekatèn (in Tjerbon zegt men: soekati), vóór de plechtigheid, zijn te vergelijken met het in sommige streken van Java ook nu nog bestaande gebruik, om gedurende ettelijke dagen, of liever: nachten, voor een vreugdefeest, zooals een bruiloft, reeds muziek te maken:

stampen in het rijstblok of gamelanslaan. Ook hieraan zullen echter wel gedachten uit oude tijden ten grondslag liggen. De Javaansche overlevering verbindt de gamelan's-sekatèn aan den naam van Dèwi Pertimah, die een eigenaardige plaats heeft weten in te nemen in de Javaansche gedachtenwereld. De gedragen klanken van die gamelan's zouden de gemoedsstemming moeten weergeven van de Dochter des Profeten, Fatimah, toen zij haar zoons Hasan en Hoesein beweede, wier dood men herdenkt op den roden Soera, dus bijna precies twee maanden te voren.

Het Hasan-Hoesein- of Soera-feest wordt op Java niet (of niet meer?) in ruimen kring op de oude wijze gevierd. Waar dat wel het geval is, elders, vertoont de viering echter opmerkelijke punten van overeenkomst met zeer oude gebruiken, die ook buiten den Islam bekend zijn. Dat de sekatèn-muziek met den dood van Hasan en Hoesein, al zij het in de verte, in verband wordt gebracht, kan de meening versterken, dat de populaire Midden-Javaansche Moeloed-viering, met wat daaraan vooraf gaat, oude bestanddeelen bevat.

Zoo kan men ook vermoeden van de populaire viering van Garebeg-Bakda, het bekende Lebaran-feest, dat zij in nauw verband beschouwd moet worden met zekere eigenaardige voorstellingen omtrent de beteekenis van de Vastenmaand. Er is reeds meermalen opmerkzaam op gemaakt, dat in de Vastenmaand op Java velen, al zijn zij overigens weinig godsdienstig, althans gedeeltelijk hun godsdienstplicht vervullen. Een plicht van piëteit, die in Midden-Java zeer zelden wordt veronachtzaamd, allermint door de eenvoudigen en kleine luiden, is het houden van een slamentan voor de afgestorvenen, al of niet gepaard met de verzorging van de graven, in Roewah, de maand voorafgaande aan Pasa.

Deze twee maanden, de Geestenmaand en de Vastenmaand nu, brengt een nog in enkele streken onder het landvolk levende overtuiging tot elkaar. Zij zegt, dat in de Vastenmaand de bewoners

der graven de huizen der menschen voor een maand tot hun verblijf plegen te maken. Men meent dan ook wel, dat de graven gedurende dien tijd ledig liggen. Voor dit bezoek zijn natuurlijk voorzieningen noodig: de lichten, die men in de Maleman's aan het eind van de Vastenmaand allerwege buitenshuis brandt, zouden den geesten ten gerieve zijn. Hier en daar houdt men bij het begin en aan het eind van de Vastenmaand ook nog, elders geheel onbekende, slametan's, die poenggahan en poedoenan genoemd worden. Men brengt die namen in verband met het opstijgen en weer terugkeeren naar beneden van de bewoners der graven.

De Maleman's, de vooravonden van den 21sten, 23sten, 25sten, 27sten en 29sten Pasa werden, vooral vroeger, zooals Dr. Groneman en de Heer Soedjana schrijven, in Jogja zeer luisterrijk gevierd, met groote gemeenschappelijke maaltijden in de open lucht, op de aloen-aloen's, geschonken door den Vorst en leden van den hoogsten adel. Het is niet ondenkbaar dat dit nachtelijke leven en andere gebruiken in de Vastenmaand in den beginne verband hebben gehouden met oude gedachten omtrent de geesten der afgestorvenen.

Dat het feest aan het einde van de Vastenmaand algemeen als Javaansch Nieuwjaar wordt beschouwd, is overbekend. Dit is in zoover juist, en dan ook zeer juist, dat de volksgebruiken en het volksgeloof ten aanzien van Bakda overeenkomst vertoonen met wat men gewoonlijk denkt bij nieuwjaarsviering: afsluiting van een doorleefd tijdperk en begin aan een nieuw. Aan den eersten van Soera hecht men zoo goed als nergens zulk een beteekenis.

Tot zoover de aantekeningen over enkele der populaire voorstellingen en gebruiken, welke in verband staan met de twee halfjaarlijksche feesten. Ook bij de plechtige garebeg-vieringen in de Vorstenlandsche Kratons door den Vorst met zijne verwanten en dienaren is er echter nog, behalve wat boven genoemd is de Vorsten-slametan, een groote verscheidenheid van zaken op te

merken, die vermoedelijk ook terug gaan op verschillende oude gedachten. Verband met de geboorte des Gezanten en met het einde der Vasten is onzeker. Er moge hier herinnerd worden aan de eigenaardige vormen der spijsbergen, de manlijke en de vrouwelijke, en aan het optreden van sommige bepaalde groepen Vorstendienaren, zooals van de loerah's Pralata en Tjitralata. Deze twee Jogja'sche hoofden van de dansvrouwen komen overeen met de Sala'sche tjangtang baloeng's Goenaléwa en Soekaléwa, welke, alleen bij Garebeg-Moeloed, den stoet der goenoengan's over den aloen-aloen dansende moeten begeleiden tot de Moskee-poort.

Ook de bijzondere viering van Garebeg-Moeloed-Dal, eens in de acht jaren ¹⁾, verdient de aandacht: het muurtje van losse steenen, dat uiteengedruwd moet worden, zoodat er een gat in den Moskee-ringmuur ontstaat, de bijzondere wasschingen, enz. Intusschen, in de beschrijving van den Heer Soedjana is hier een fout binnen geslopen; in Soerakarta is niets bekend van dit omtrappen van een muurtje door den Soenan. Wel bestaat daar het, ongetwijfeld ook zinnig gebruik, dat de Soenan en de Ratoe tezamen den avond vóór Garebeg-Moeloed-Dal een pot rijst koken. De Soenan stookt het vuur, de Ratoe zet de rijst op.

Nog enkele andere onnauwkeurigheden zouden er in het boek van den Heer Soedjana wel aan te wijzen zijn. Over het algemeen ware het wenschelijk geweest, dat duidelijker uitkwam wat de schrijver ontleend heeft, vaak zonder herziening, onveranderd, aan oudere boeken, vooral aan het boek van Dr. Groneman, en wat hij schrijft op grond van eigen onderzoekingen. Dit achterwege blijven van de gebruikelijke wetenschappelijke verantwoording voor het medegedeelde is echter misschien te wijten daaraan, dat het boek eigenlijk in opdracht van den gouverneur van Jogjakarta geschreven is als een ambtelijke nota. Ook het ontbreken

¹⁾ De Garebeg-Moeloed van 18 Juli 1932 is een Garebeg-Moeloed-Dal (1863).

van een alfabetisch namenregister, iets wat juist zulk een boek als dit zeer in bruikbaarheid zou hebben doen toenemen, moet men wellicht daaraan toe schrijven.

Een bewerking en modelleering van de oorspronkelijke nota van den Heer Soedjana door een deskundige zou, ook ten aanzien van de redaktie en de indeeling van sommige hoofdstukken, geen overbodigheid zijn geweest. Daar dit boek waarschijnlijk gedurende tal van jaren dienst zal doen als vraagbaak voor ieder, die iets wil weten over de garebeg's (Dr. Groneman's boek is sinds lang uitverkocht en zeldzaam), ook voor wetenschappelijke onderzoekers, is het zeer te betreuren, dat de spelling van het Javaansch met Latijnsche letters erin geheel en al onwetenschappelijk en inkonsekwent is (met o voor legena, en zonder onderscheid te maken tusschen d en ð, t en t̃). Niets of weinig van Java wetenden, voor wie het immers juist bestemd heet te zijn, laat het boek ten aanzien van den uitspraak der Javaansche woorden voortdurend in onzekerheid. Het gebruik, hier en daar, van ê, waar ě, pepet, „stomme” e, bedoeld wordt, werkt volkomen verwarrend voor niet Javaansch kennenden, want die zullen in den regel ê, denkende aan de Fransche e-accent-circonflexe, uitspreken als è. Deze inkonsekwentie in de spelling moest eigenlijk verwonderlijk zijn voor een ambtelijk stuk; immers sinds lang bestaat er een officieel vastgesteld „Stelsel voor de spelling van het Javaansch met Latijnsche karakters” (Bijblad 9962).

De Firma Buning te Jogjakarta heeft het boek goed gedrukt en aantrekkelijk uitgegeven. Het is slechts te betreuren, dat er vrij wat drukfouten in den tekst zijn blijven staan. Talrijke afbeeldingen naar foto's en naar teekeningen verduidelijken het medegedeelde. Deze afbeeldingen, ofschoon zij helaas voor een gedeelte niet zeer fraai zijn afgedrukt, vormen een onderdeel van deze uitgave, dat voor de toekomst als authentieke dokumentatie van niet weinig belang belooft te wezen.

Met de bovenstaande opmerkingen en aantekeningen moge voldoende aange-toond zijn, welk een belangwekkend onderwerp van onderzoek de Vorstenlandsche garebeg's en alles wat daarmee in verband staat zijn. Den Heer Soedjana Tirtakoesoema is dan ook dankbaarheid verschuldigd voor de vele bijzonderheden, waarmee hij onze kennis van die merkwaardige plechtigheden heeft vermeerderd. Het is te hopen dat hij van de plaats in de Jogja'sche samenleving, die hij inneemt, gebruik zal willen maken, om nog meermalen dergelijke beschrijvingen van wat in en om den Kraton geschiedt in het licht te geven.

Ten zeerste zou het ook te loven zijn, wanneer anderen, binnen en buiten de Vorstenlanden, die door hun ambt of werkring in de gelegenheid zijn veel wetenswaardigs op te teekenen over volksgeloof en volksgebruiken, dit niet nalaten ten aanzien van de groote jaarlijksche feesten. Vaak wendt men, naar het schijnt, zijn aandacht van deze Moslimsche hoogtijden af, in de meening dat alles toch reeds beschreven staat in de kitab's, om zich uitsluitend met de „echt-Javaansch” geachte zaken, als wajang en gamelan, bezig te houden. Juist de populaire voorstellingen en gebruiken, welke aan de viering der feesten verbonden zijn, zijn echter voor het wetenschappelijk onderzoek van veel belang, daar er nog vrij wat, afkomstig uit oude tijden, onder schuilt. In de Arabische kitab's is daarover, zooals te begrijpen is, niets te vinden.

Dit volksgeloof en deze volksgebruiken verdwijnen snel, niet alleen ten gevolge van het doordringen der moderne schoolontwikkeling, maar ook door de verdieping der kennis van den Islam in breede kringen van het volk. Voor ons inzicht in de geschiedenis van de Javaansche beschaving, zoowel als van den Islam, is het noodig, dat, wat er bekend is aan volksgeloof en volksgebruiken, verband houdende met de groote jaarlijksche feesten, aangeteekend en bekend gemaakt wordt.

UIT DE PERS.

DE AFBEELDINGEN OP DE BOROBOEDOER.

In het Octobernummer van *De Tropische Natuur* wijdt de heer R. C. Bakhuizen van den Brink een bespreking aan op de Boroboedoer afgebeelde plantensoorten, zulks naar aanleiding van een soortgelijke bijdrage van den heer H. Cammerloher in het Augustusnummer, en bespreekt hierin o.a. het al of niet voorkomen van de rijst op de Boroboedoer. Inderdaad vertoont het geogste gewas, afgebeeld in fig. 13 der Augustusaflevering¹⁾ meer gelijkenis met *d j a w a o e t* dan met rijst. De conclusie echter, die de heer Bakhuizen van den Brink uit het ontbreken van rijst op de Boroboedoer meent te mogen trekken, nl. dat de rijst, zooal niet geheel onbekend, dan toch van weinig belang was in het Mataram der negende eeuw, is niet voor iedereen aannemelijk.

In 1889 publiceerde Prof. H. Kern een onderzoek naar het beschavingsbezit der Indonesiërs op het oogenblik, dat zij hun stamland verlieten om de Indische eilandenwereld te gaan bevolken, met het doel, hieruit de ligging van het stamland zelf af te leiden. Zijn methode komt er op neer, die zaken op te sporen, waarvoor in alle bekende Austronesische talen dezelfde woorden gebruikt worden. Deze woorden moeten uit het stamland afkomstig zijn en geven een aanduiding der zaken, waarmee men daar vertrouwd was. Zij moeten zich natuurlijk naar het klankstelsel der desbetreffende taal gedragen, daar zij anders later geïmporteerd kunnen zijn. Dit argument klemmt te meer, indien zij voorkomen op eilanden, welke later van de buitenwereld hoogstwaarschijnlijk geheel waren afgesloten.

Onder de zaken nu, die volgens Kern's theorie reeds in het stamland bekend waren, komt ook de rijst voor. Daar „*bēras*” eigenlijk „vrucht” betekent en elders het woord voor rijst als „voedsel” voorkomt, blijkt de rijst in het stamland reeds als voedingsmiddel bij uitnemendheid in kultuur geweest te zijn.

Eveneens in 1889 wijdde Dr. L. J. A. Brandes een onderzoek aan het beschavingsbezit der niet-gehindoeiseerde Javanen. Brandes kwam tot de ontdekking, dat voor alle technische termen, die bij het irrigatiesysteem in gebruik zijn, z.a. waterleidingen, sluizen, overlaten, waterbelasting, enz., Javaansche en geen Sanskrit-termen in zwang zijn, ook op oude, overigens geheel in het Sanskrit gestelde inscripties. De vroegste inscriptie, waarop irrigatietermen voorkomen, dateert uit de achtste eeuw, en zelfs daar zijn Javaansche termen in gebruik. In dien tijd was de maatschappij op

Java sterk Hindoesch getint. Zou de irrigatie eerst tijdens de Hindoesche kolonisatie op Java toegepast zijn, of door de Hindoes zijn ingevoerd (in Voor-Indië zelf wordt de rijst reeds genoemd in de *Atharva Veda*, ± 1000 — 800 v. Chr.), dan zouden de technische termen dus hoogstwaarschijnlijk eveneens in het Sanskrit zijn. Op deze gronden concludeerde Brandes, dat de Javanen vóór de Hindoe-kolonisatie reeds bekend waren met den *natten* rijstbouw, dus reeds eenige eeuwen vóór den bouw van de Boroboedoer.

Dat de naam *d j a w a o e t* aan het Sanskrit ontleend is, zou er o.i. eerder op wijzen, dat genoemde plant op Java door de Hindoes ingevoerd is.

Oegstgeest, 16 November 1931.

E. DE RAADT.

Naschrift. — Gaarne voldoe ik aan het verzoek der Redactie een kort woordje toe te voegen aan bovenstaande bespreking van den heer E. de Raadt, waarvan zij zoo vriendelijk was mij inzage te geven. Het dualistisch standpunt, dat ik gemeend heb in mijn stuk te moeten innemen, zoo lang nog geen zekerheid te bekomen was omtrent den waren oorsprong van de Boroboedoer, heeft aanleiding gegeven tot eenig misverstand, dat ik had kunnen voorkomen. Zooals echter de titel aangaf, is het er mij allereerst om te doen geweest, de planten te bepalen, die men op den Boroboedoer-tempel afgebeeld kan vinden en pas in de tweede plaats om na te gaan, wat er tijdens den tempelbouw op Java groeide of verbouwd werd. Door zoowel de kool als de geit te willen sparen, heb ik mij nu het verwijt van den heer E. de Raadt op den hals gehaald. De Boroboedoer wordt maar al te vaak — en dat heusch niet alleen door den heer Cammerloher — aangezien voor een rasecht Hindoe-Javaansch bouwwerk, waarop men een deel der geschiedenis van oud-Java meent te mogen aflezen. Door hiertegen niet dadelijk in het geweer te komen heb ik oordeel en vooroordeel in mijn stuk dooreengestengeld. Doch waar men nog zoo weinig zekers omtrent de vóórgeschiedenis van de Boroboedoer weet, viel het mij moeilijk een vaste lijn te volgen. Daarom heb ik mij laten verleiden den heer Cammerloher op enkele punten schijnbaar toe te geven. Toch ware ik voldoende verantwoord geweest, als ik den zin op bladzijde 185, regel 8 van boven, waarover de heer De Raadt waarschijnlijk, en terecht, gevallen zal zijn, als volgt had gesteld: „Indien de rijstbouw op Java in de negende eeuw reeds van eenig belang

1) Zie *Djawa* No. 3, 1931, pag. 107 e.v.v.

ware geweest, zou de Boroboedoer toch stellig wel getuigenis hebben afgelegd van zulk een allerbelangrijkst feit, de volksvoeding betreffende, en men zou dit zekerlijk niet zoo maar over het hoofd gezien hebben, — *tenzij men moet aannemen, dat al het daarop afgebeelde met de eigenlijke kultuur op Java niets te maken had.*” Door deze laatste toevoeging zou mijn verkapte meening, die men echter op meer dan één plaats tusschen de regels door uit mijn betoog kan lezen, scherper naar voren zijn gebracht. Ik had mij immers reeds afgevraagd, wáár toch de karbouwen op de Boroboedoer bleven, zonder welke dieren ik mij nauwelijks een Javaansch landschapsbeeld kan voorstellen. Bij de beoordeeling van het zg. *Alocasia*-blad, legde ik mij wel „voorloopig” neer bij de meening van den heer Cammerloher, doch ik stelde tevens de mogelijkheid vast, dat wij hier te doen konden hebben met het blad van een *Cyrtosperma*, welk geslacht slechts door één enkele, zeldzame soort op West-Java vertegenwoordigd wordt, terwijl de andere eilanden van den Archipel en Achter-Indië méér dan één soort van dit geslacht bezitten, waaronder zelfs nutplanten. Bij de bespreking van de *Bamboe*-afbeeldingen trok ik in twijfel, of de edele soorten van dit riet in den Hindoe-tijd wel reeds naar Java konden zijn overgebracht. Verder vestigde ik er terloops nog de aandacht op, dat de tani-vrouwen op de afbeeldingen oor-ringen droegen, in plaats van oor-knoppen of -proppen, hetgeen, gezien de vasthoudendheid van haar stand en haar tegenwoordige, algemeen gevolgde gewoonte, mij zeer zonderling voorkwam voor rasechte Javanen. Nu de heer De Raadt mij in mijn hol komt bestoken, blijft mij niets anders over dan eerlijk voor den dag te komen met de meening dat ik persoonlijk niet kan gelooven, dat de Boroboedoer een Hindoe-Javaansche kunstwerk is en ook niet, dat de daarop voorkomende beelden iets met Java te maken hebben. Dit oordeel klinkt mogelijk wat bout, maar strijdt mijnsinziens toch niet tegen de logica. De vraag, wie de eigenlijke bouwers van den tempel waren, Hindoe-Javanen of vreemdelingen, valt zeker wel het best te beoordeelen naar de afgebeelde menschentypen op de reliefs. Want, hoe groot een kunstenaar ook moge zijn, zijn ziel zal hij nooit geheel in zijn werk kun-

nen verloochenen en des te minder heeft men daarvoor te vreezen, waar niets hem behoefde te beletten zich zelf te blijven. Men mag gerust aannemen, dat dit laatste bij de tempelbouwers van de Boroboedoer het geval is geweest. Bekijkt men nu de op de reliefs weergegeven menschentypen, dan doen zij ons geenszins denken aan het tegenwoordige slanke ras der Javanen, maar veel meer aan het gedrongen en gevulder type der Achter-Indiërs, waarvan de Soendanezen stellig nog als de zuiverste vertegenwoordigers op Java te beschouwen zijn. De Hindoe-heerschers van Midden Java, niet onwaarschijnlijk stammende uit hetzelfde roemruchte geslacht der Sjailendra, dat o.a. in 778 den niet ver van de Prambanan gelegen Boeddhistischen tempel Kalasan deed oprichten, zetelden elders, doch kozen bepaaldelijk Midden-Java uit, om er hun kunstgewrochten te doen verrijzen. Dat de kolonisten dier dagen in de kunst van het beitelen nog niet konden wedijveren met hun rasgenooten in het land van herkomst, laat zich logisch verklaren. Men zal voor zulke wonderwerken, waartoe vele dezer tempels in Midden-Java mogen gerekend worden, de beste krachten uit het vaderland hebben moeten aanvoeren. Dit leest men mijnsinziens uit de beeldengroepen op de Boroboedoer. Kan men hierin met mij overeenstemmen, dan mag men ook gelooven, dat hetgeen deze Boeddha-tempel ons doet zien geen voorstelling heeft willen geven van den oud-Javaanschen volksaard, noch van 's lands planten- en dierenwereld.

De vraag, of de Rijst-plant al of niet reeds vóór de komst der Hindoes op Java was ingevoerd, en verder of de sawah-bouw toch niet tot op zekere hoogte als een inheemsche tak van landbouwbedrijf kan worden aangemerkt, wil ik nu verder buiten beschouwing laten, temeer waar de heer De Raadt zich de moeite getroost heeft ons dien aangaande in te lichten.

Buitenzorg, 2 December 1931.

R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

(*De Tropische Natuur*, Jrg. XXI Jan. 1932).

KANGDJENG PANGERAN ARJA ADIPATI DANOEREDJA VII

door

Dr. TH. PIGEAUD.

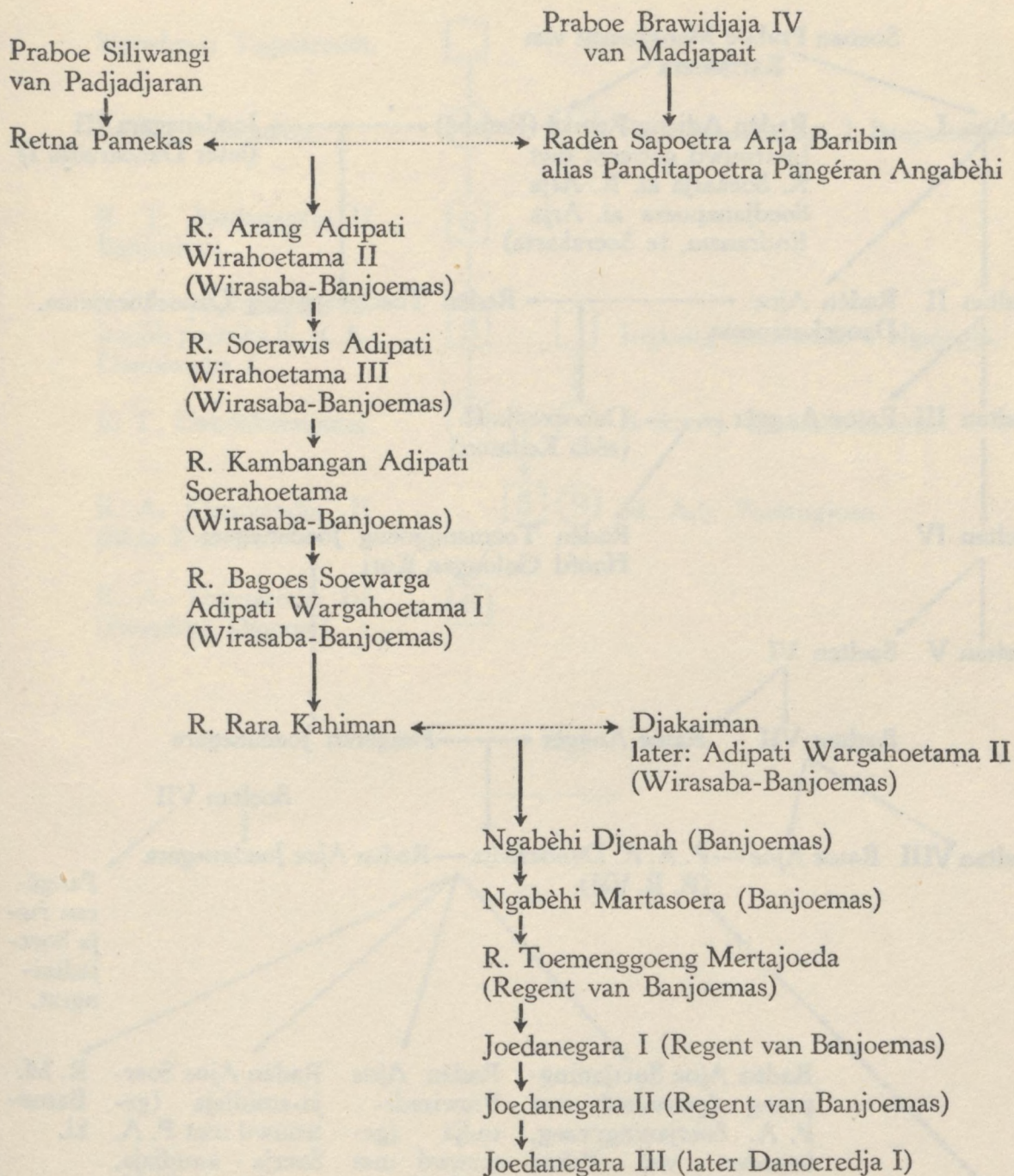
BIJLAGE I. *)

Rijksbestuurders van Jogjakarta.

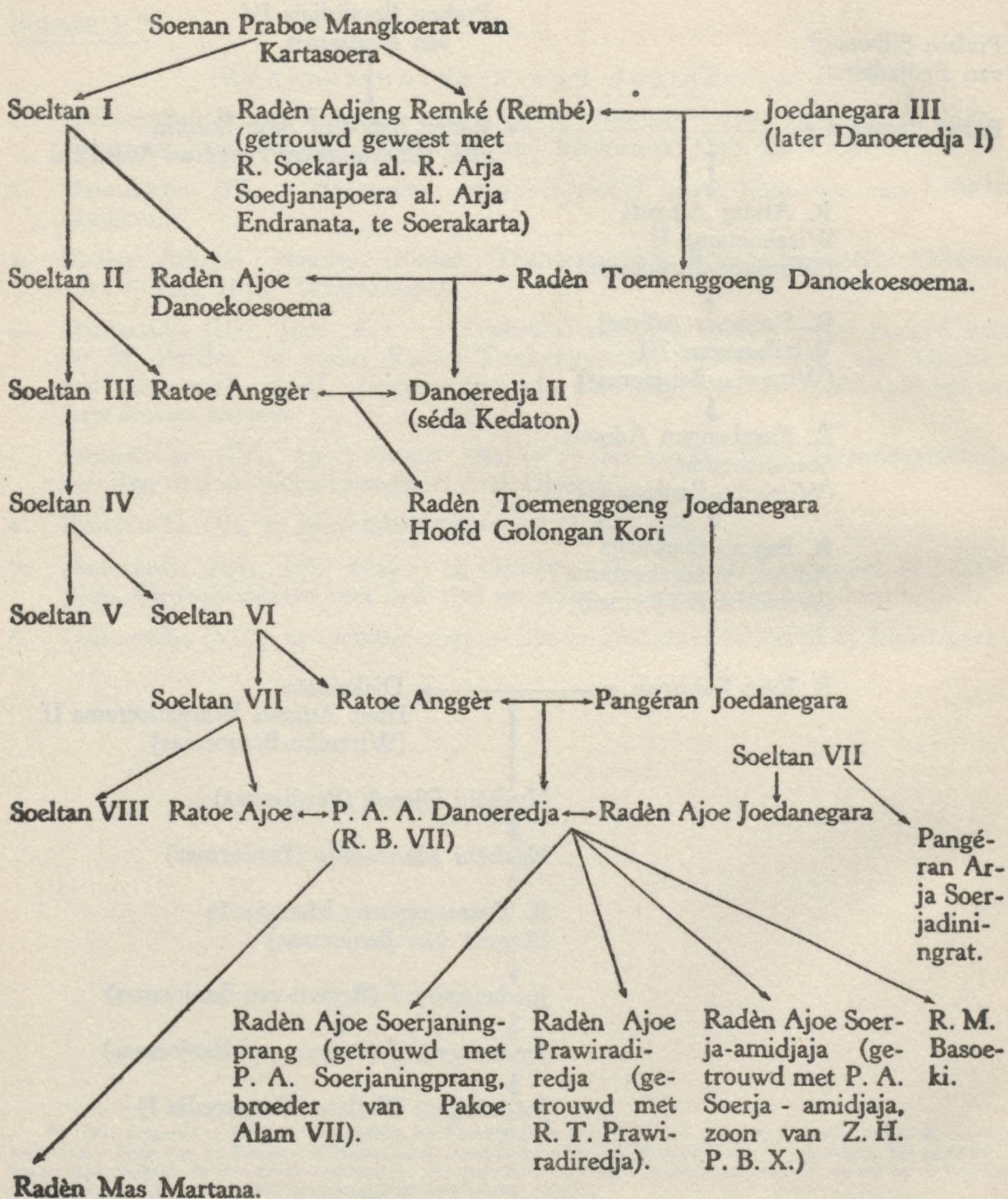
1. Danoeredja (I), 13 Februari 1755 — ± 19 Augustus 1799. Te voren Radèn Toemenggoeng Joedanagara, Boepati van Banjoemas. Geb. ca. 1708.
2. Danoeredja (II), 9 September 1799 — October 1811. Kleinzoon van I, Séda ngadaton.
3. Radèn Adipati Poerwa (Radèn Toemenggoeng Poerwadiningrat), October 1811 — Juni 1812. Waarnemend.
4. Danoeredja (III), Juni 1812 — 13 Februari 1847. Aangesteld onder invloed van Sir St. Raffles, te voren Radèn Toemenggoeng Soemadipoera van Djapan; had Balineesch bloed. Gepensionneerd, met den titel en naam „Pangéran Arja Koesoemajoeda”.
5. Danoeredja (IV), 13 Februari 1847 — 17 November 1879. Gepensionneerd, met den titel en naam „Pangéran Arja Djoeroe”.
6. Danoeredja (V), 17 November 1879 — ± 21 Juli 1899.
7. Danoeredja (VI), Juli? 1899 — 14 October 1911. Definitief benoemd 17 Maart 1900. Gepensionneerd met den titel en naam „Pangéran Arja Tjakraningrat”.
8. Danoeredja (VII), 14 October 1911 — heden. Definitief benoemd 25 Maart 1912.

*) De volgende 7 bijlagen, behoorende bij het artikel in Djâwâ XI no. 4 pag. 127 e. v. v., dank ik aan de welwillende hulp van R. Soedjana Tirtakoesoema, Translateur voor de Javaansche taal te Jogjakarta. De geslachtslijsten zijn volgens de Javaansche overlevering van Jogjakarta. De geschiedkundige juistheid, vooral in de oudere geslachten, kan niet als geheel onaanvechtbaar beschouwd worden.

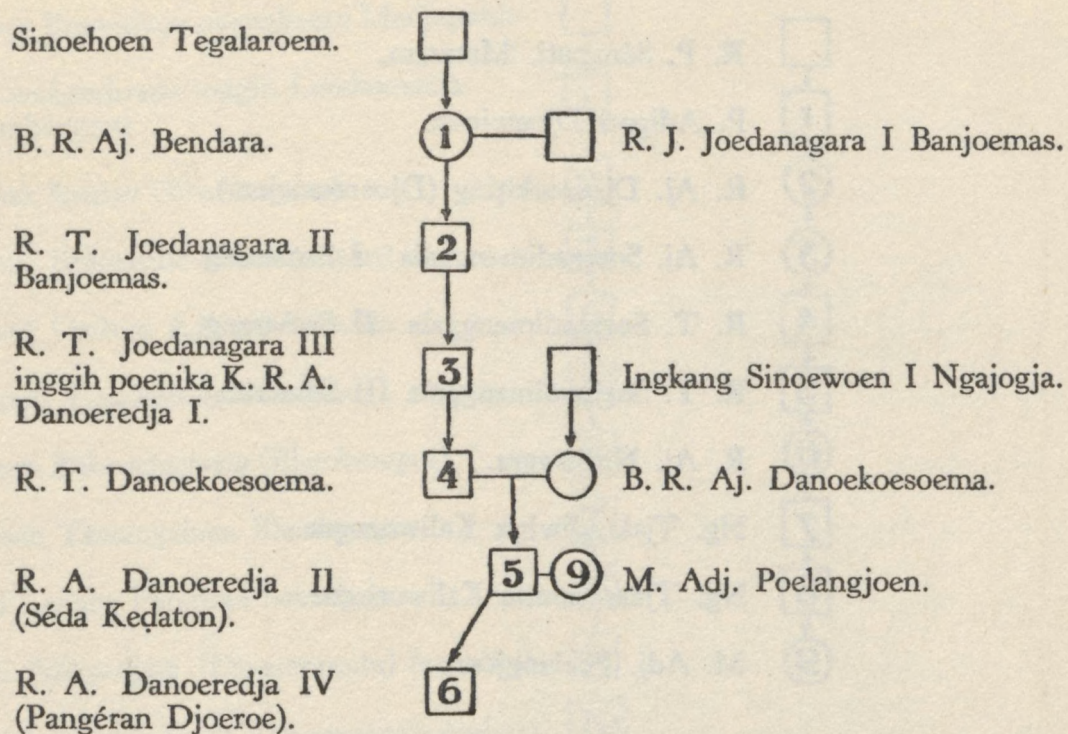
Geslachtslijst van Pangéran Arja Adipati Danoeredja VII,
Rijksbestuurder van Jogjakarta (A).

**Geslachtslijst van Pangéran Arja Adipati Danoeredja VII,
Rijksbestuurder van Jogjakarta (B).**

Geslachtslijst van R. Ad. Danoeredja IV
(P. A. Djoeroe) * (A).

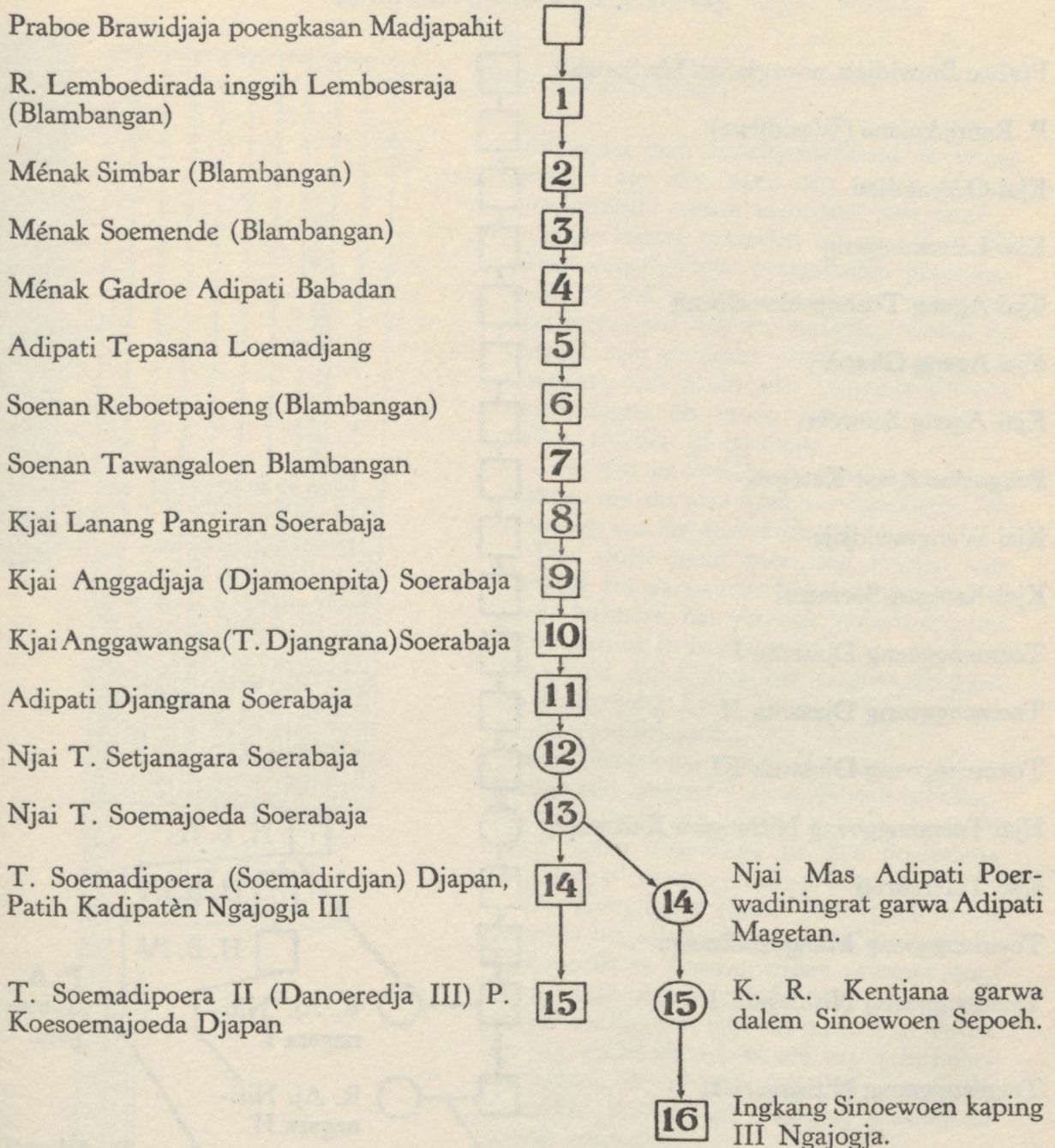

* In de volgende geslachtslijsten beteekent □ : manlijk en ○ : vrouwelijk.

Geslachtslijst van R. Ad. Danoeredja IV
(P. A. Djoeroe) (B).

- K. P. Sénapati, Mataram.
 - ↓
 - ① P. Adipati Djoeminah.
 - ↓
 - ② R. Aj. Djoeroekiṭing (Djoeroemajem).
 - ↓
 - ③ R. Aj. Soeraadimenggala I Semarang.
 - ↓
 - ④ R. T. Soeraadimenggala II Semarang.
 - ↓
 - ⑤ R. T. Soeraadimenggala III Semarang.
 - ↓
 - ⑥ R. Aj. Nitinagara.
 - ↓
 - ⑦ Ng. Tjakradiwirja Kaliwoengoe.
 - ↓
 - ⑧ Ng. Tjakrasemita Kaliwoengoe.
 - ↓
 - ⑨ M. Adj. Poelangjoen.
-

Geslachtslijst van R. Ad. Danoeredja III (Toemenggoeng Soemadipoera, P. Koesoemajoeda).

Gelachtslijst van R. Ad. Danoeredja V
(P. A. Danoeningrat) en R. Ad. Danoeredja VI
(P. A. Tjakraningrat).

